

บทที่ 2

เอกสารและงานวิจัยที่เกี่ยวข้อง

ในการศึกษาครั้งนี้ มีวัตถุประสงค์ในการสืบค้นรูปแบบและลักษณะการตั้งถิ่นฐาน เอกลักษณะชุมชน การใช้ประโยชน์พื้นที่ และการศึกษาวิถีการดำรงชีวิตร่วมกันระหว่างชุมชนไทยพุทธและไทยมุสลิมใน กรุงเทพมหานคร โดยทบทวนแนวคิด ทฤษฎี และงานวิจัยที่เกี่ยวข้อง เพื่อกำหนดกรอบแนวความคิดของการวิจัย ซึ่งประกอบด้วยแนวคิดเกี่ยวกับวิถีชีวิตและอิทธิพลทางวัฒนธรรมที่มีผลต่อการใช้พื้นที่ แนวคิดเกี่ยวกับศาสนาต่อการรวมตัวของประชากรและการตั้งถิ่นฐาน และแนวคิดเกี่ยวกับการอยู่ร่วมกันของชุมชนต่างวัฒนธรรม โดยมีรายละเอียดดังต่อไปนี้

2.1 แนวคิดเกี่ยวกับวิถีชีวิตและอิทธิพลทางวัฒนธรรมที่มีผลต่อการใช้พื้นที่

2.1.1 เอกลักษณะและวิถีชีวิตของชุมชน

ในอดีตที่ผ่านมา มีปัจจัยแวดล้อมสำคัญ ได้แก่ การแพร่กระจายอย่างรวดเร็วของกระแสโลกาภิวัตน์และระบบบริโภคนิยม อัตราการเพิ่มขึ้นอย่างต่อเนื่องของประชากรเมือง การขยายตัวของระบบข้อมูลข่าวสารในแต่ละพื้นที่ทั่วโลก รวมถึงประเทศไทย ปัจจัยต่างๆ เหล่านี้ล้วนเข้ามาท้าทายระบบที่เคยเป็นอยู่เดิมให้มีการเปลี่ยนแปลงและส่งผลกระทบต่อสิ่งแวดล้อมศิลปวัฒนธรรมต่างๆ รวมทั้งสถาปัตยกรรมและที่ว่าง ผลพวงที่ตามมาคือการตื่นตัวในการรักษาความเป็นเอกลักษณ์ มรดกทางวัฒนธรรม และการกลับไปมองถึงสิ่งที่มีคุณค่าในอดีตหรือรากเหง้าของแต่ละพื้นที่เพื่อติดทนกับการครอบงำของกระแสโลกาภิวัตน์และปัจจัยอื่นๆ ดังกล่าว ในส่วนของสภาพทางกายภาพของพื้นที่ได้มีการหยิบยกประเด็นเรื่องลักษณะเฉพาะตัว ความเป็นเอกลักษณ์ของสภาพทางกายภาพของพื้นที่ขึ้นมาพิจารณา โดยเฉพาะอย่างยิ่งในพื้นที่ชุมชนที่มีความสำคัญทางศาสนาและวัฒนธรรม

สิ่งปลูกสร้างและสภาพแวดล้อมทางกายภาพที่มนุษย์สร้างขึ้นเกิดจากการสะสมความเชื่อทั้งทางศาสนา โครงสร้างทางสังคมและวัฒนธรรม สุนทรียภาพทางความงาม และแนวคิดความสัมพันธ์ระหว่างที่ว่างกับเวลา ดังนั้นสภาพแวดล้อมทางกายภาพที่มนุษย์สร้างขึ้นไม่ว่าจะเป็นอาคารพักอาศัย อาคารสาธารณะ และสถานที่ชุมชนต่างๆ ตลอดจนเส้นทางการสัญจรนั้น ล้วนเป็นสิ่งสะท้อนให้เห็นถึงเงื่อนไข รูปแบบการดำรงชีวิต และการจัดระเบียบทางสังคมของแต่ละพื้นที่ต่างกันออกไป แม้แต่ในพื้นที่ที่อยู่ในละแวกใกล้เคียงกัน หากมีวัฒนธรรมและคติความเชื่อที่ต่างกันก็ส่งผลให้เอกลักษณ์ของแต่ละพื้นที่แตกต่างกันได้ สิ่งเหล่านี้สะท้อนออกมาทางองค์ประกอบทางสถาปัตยกรรมทั้งในคุณลักษณะเฉพาะทางรูปทรงและการจัดวางที่ว่าง

2.1.2 อิทธิพลทางวัฒนธรรมที่มีผลต่อการใช้พื้นที่

งานศึกษาหลายชิ้นสนับสนุนแนวความคิดเรื่องอิทธิพลทางวัฒนธรรมที่มีผลต่อสภาพแวดล้อมในด้านต่างๆ ทั้งคติความเชื่อ พฤติกรรมการใช้พื้นที่ และลักษณะทางสภาพแวดล้อมทางกายภาพ งานศึกษาของ Amos Rapoport¹ สะท้อนให้เห็นถึงแนวความคิดของเขาที่เชื่อว่าสภาพแวดล้อมทางกายภาพเป็นแนวทางในการสื่อสารแนวทางหนึ่งของมนุษย์ การอ่านสภาพแวดล้อมไม่ว่าจะในระดับใดสามารถค้นพบความหมายที่ซ่อนเร้นอยู่ทั้งในองค์ประกอบสถาปัตยกรรม การวางผังอาคาร ไปจนถึงชุมชนและเมือง โดยสามารถบอกอัตลักษณ์ทางสังคม ทางเผ่าพันธุ์ และสถานะของผู้อยู่อาศัยในสภาพแวดล้อมนั้นๆ ได้ ความหมายของสภาพแวดล้อมจึงมีความแตกต่างกันไปในแต่ละวัฒนธรรม โดย Rapoport ได้กล่าวว่าความแตกต่างของสภาพแวดล้อมพบอย่างชัดเจนในกลุ่มของผู้ที่อพยพที่มาอยู่อาศัยในบริเวณเดียวกัน โดยแต่ละกลุ่มจะสร้างที่อยู่อาศัยที่แสดงออกถึงภูมิปัญญาของตน

งานศึกษาของอเมริกันหลายชิ้น² ให้ความสนใจต่อพฤติกรรมการใช้สวนสาธารณะของกลุ่มคนหลากหลายเชื้อชาติที่อาศัยอยู่ในประเทศ สหรัฐอเมริกานั้นได้ชื่อว่าเป็นประเทศที่เป็นบ้านหลอมทางวัฒนธรรม งานศึกษาทั้งหลายดังกล่าวต่างก็มีวัตถุประสงค์เพื่อต้องการสนับสนุนให้คนทุกเชื้อชาติได้ใช้พื้นที่สาธารณะในการพักผ่อนหย่อนใจอย่างเต็มที่ ผลจากการศึกษาหลายชิ้นพบว่า คนแต่ละเชื้อชาติ เช่น ชาวแองโกลแซกซัน ชาวลาตินอเมริกา ชาวเปอโตริโก และชาวเอเชีย มีพฤติกรรมการใช้พื้นที่สาธารณะและความชื่นชอบภูมิทัศน์ที่คล้ายคลึงและแตกต่างกัน บางกลุ่มชอบทำกิจกรรมกลางแจ้ง ขณะที่บางกลุ่มชอบทำกิจกรรมทางสังคม บางกลุ่มชอบทำกิจกรรมแบบเดี่ยว ขณะที่บางกลุ่มชอบทำกิจกรรมเป็นหมู่คณะ บางกลุ่มชอบภูมิทัศน์แบบธรรมชาติ ขณะที่บางกลุ่มชอบภูมิทัศน์ที่ได้รับการประดับตกแต่ง แม้ว่าจะมีข้อโต้แย้งของผลสรุปดังกล่าวที่ไม่เชื่อในความแตกต่างที่เกิดขึ้น เป็นเพราะเชื้อชาติหรือวัฒนธรรมที่ไม่เหมือนกันเท่านั้น แต่เป็นเพราะปัจจัยอื่นๆ เช่น ปัจจัยทางสังคมเศรษฐกิจ และสถานภาพของผู้ใช้พื้นที่สาธารณะที่มีอิทธิพลทำให้แต่ละคนมีลักษณะเฉพาะตัวในการใช้พื้นที่สาธารณะ Stephen C. Bourassa³ ได้ให้ข้อสรุปที่อธิบายได้เป็นอย่างดีว่าทำไมคนเราถึงมีความชื่นชอบภูมิทัศน์ทั้งเหมือนและแตกต่างกัน เขาระบุถึง 3 ปัจจัยสำคัญ ได้แก่ ปัจจัยทางชีวภาพ ปัจจัยทางวัฒนธรรม และปัจจัยของแต่ละบุคคล ปัจจัยแรก คือ ปัจจัยที่มีข้อจำกัด

¹ Rapoport, *Human Aspects of Urban Form*, 1977: 298 - 315.

² เช่นงานของ Payne *et al.*, *Leisure Science*, n.d.: 190-1; Virden&Walker, *Leisure Science*, n.d.: 221; Stamp&Stamp, *Journal of Leisure Research*, n.d.: 48; Walker, Deng & Dieser, *Leisure Science*, n.d.: 264-55. เป็นต้น

³ Bourassa, *The Aesthetics of Landscape*, n.d.: 120-2.

จากความต้องการพื้นฐานของร่างกายและจิตใจมนุษย์ ทำให้มนุษย์แสวงหาพื้นที่ที่ทำให้รู้สึกมั่นคงปลอดภัยเหมือนกัน แม้ว่าอาจจะมีข้อแตกต่างกันไปบ้างในกลุ่มผู้หญิง ผู้ชาย หรือในกลุ่มวัยที่ต่างกัน ปัจจัยที่สองให้ความสำคัญกับวัฒนธรรมที่เป็นผลให้คนต่างวัฒนธรรมกันมีความชื่นชอบที่ไม่เหมือนกัน และปัจจัยสุดท้ายยิ่งเพิ่มความหลากหลายให้กับลักษณะภูมิทัศน์ที่ชื่นชอบ เพราะแต่ละคนล้วนมีลักษณะที่ตนชอบเป็นการส่วนตัว แม้ว่าคนคนนั้นจะเป็นคนไทยมุสลิมที่อาศัยอยู่ในกรุงเทพมหานครเหมือนกันก็ตาม

2.1.3 รูปแบบการใช้พื้นที่ของชาวไทยพุทธ

โดยส่วนใหญ่กิจกรรมในพื้นที่ชุมชนไทยพุทธ สามารถพิจารณาตามช่วงเวลาที่เกิดกิจกรรมได้ 2 ประเภท ได้แก่ กิจกรรมในชีวิตประจำวันและระบบกิจกรรมสำคัญในรอบปี กิจกรรมในชีวิตประจำวันของชุมชนไทยพุทธโดยมากแล้วเป็นไปในลักษณะของกิจกรรมเศรษฐกิจและสังคมการค้าขายในพื้นที่ตลาดหรือร้านค้า การพบพูดคุยในพื้นที่ละแวกบ้าน พื้นที่หน้าบ้าน พื้นที่หน้าร้านค้า หรือพื้นที่สาธารณะ ส่วนกิจกรรมที่สำคัญในแต่ละปีของชุมชน ส่วนใหญ่จะเป็นกิจกรรมที่เกี่ยวข้องกับพุทธศาสนา ในวันสำคัญทางศาสนาต่างๆ คนจากทั้งภายในและภายนอกชุมชนจะเข้ามาประกอบพิธีกรรมทางศาสนาที่วัด เช่น การรับศีล การถวายสังฆทาน การเวียนเทียนรอบโบสถ์ สำหรับงานประเพณีจะเป็นการทำกิจกรรมของคนในชุมชนในวันสำคัญต่างๆ เช่น ลอยกระทง

ในปัจจุบันชุมชนไทยพุทธโดยส่วนใหญ่ที่มีการรวมกลุ่มทางสังคมของผู้อยู่อาศัยเดิมตั้งแต่อดีตจะยังคงรู้จักกันดีและยังร่วมกันประกอบพิธีทางศาสนาอยู่เป็นประจำ แต่หากพื้นที่ใดมีผู้ที่ย้ายเข้ามาอยู่ใหม่โดยเฉพาะที่เป็นครอบครัวจากพื้นที่อื่น หรือผู้ที่เข้ามาเช่าอาคารพาณิชย์ต่อจากเจ้าของเดิมเพื่อค้าขายภายในชุมชนซึ่งเป็นคนนอกพื้นที่ อาจให้ความร่วมมือน้อยต่อการทำกิจกรรมต่างๆ ของชุมชน เช่น การเข้าร่วมเป็นสมาชิกชุมชน ทำให้ไม่มีความผูกพันกับพื้นที่และไม่รู้จักคุ้นเคยกับคนภายในชุมชนเดิมเท่าที่ควร⁴

2.1.4 รูปแบบการใช้พื้นที่ของชาวไทยมุสลิม

แนวความคิดทางด้านสถาปัตยกรรมโดยเฉพาะการใช้พื้นที่มีพื้นฐานมาจากหลักคำสอนอันได้แก่ “หลักศรัทธา 6 ข้อ” “หลักปฏิบัติ 5 ข้อ” และ “หลักในการประกอบคุณงามความดี” การใช้พื้นที่ชุมชนไทยมุสลิมโดยทั่วไปมีการใช้พื้นที่มีสยิดต่อเนื่องเป็นส่วนหนึ่งของชุมชนและสัมพันธ์กับ

⁴ กฤษณา ชมพูหอม, “วิวัฒนาการและรูปแบบการตั้งถิ่นฐานของชุมชนวัดราชา กรุงเทพมหานคร,” (วิทยานิพนธ์ปริญญา มหาบัณฑิต สาขาวิชาการวางผังเมือง คณะสถาปัตยกรรมศาสตร์ จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, 2546), หน้า 115.

องค์ประกอบอื่นของชุมชน เช่น สุสาน โรงเรียน ลานเอนกประสงค์ ฯลฯ⁵ เนื่องจากศาสนพิธีต่างๆ ดำเนินไปควบคู่กับการดำรงชีวิตประจำวัน การวางตำแหน่งขององค์ประกอบต่างๆ ดังกล่าวจึงควรติดต่อกันได้สะดวกและเข้าถึงได้สะดวกจากส่วนต่างๆ ของชุมชน (ภาพ 2.1 และภาพ 2.2)

ภาพที่ 2.1 ผังชุมชนมัสยิดดารุลอิฮซาน

ภาพที่ 2.2 การใช้พื้นที่ของชุมชนมัสยิดดารุลอิฮซาน

- (1) อาคารมัสยิด
- (2) อาคารเอนกประสงค์
- (3) พื้นที่เปิดโล่ง
- (4) พื้นที่พักผ่อน

ที่มา อาดิศร์ รัชมณี

อาดิศร์ รัชมณี⁶ อธิบายแนวคิดของศาสนาอิสลามที่สัมพันธ์กับพื้นที่ในเชิงกายภาพไว้ว่า แนวคิดของศาสนาอิสลามมีความเชื่อว่าพระเจ้าสร้างมนุษย์บนโลกนี้เพื่อให้ทำความดีโดยที่กิจกรรมทุกอย่างจะถูบันทึก พื้นที่ในโลกจึงเปรียบเสมือน “พื้นที่ชั่วคราว” ที่จัดขึ้นเพื่อทดสอบการกระทำของแต่ละคน โดยจะรับผลตอบแทนในโลกหน้า แนวคิดดังกล่าวส่งผลให้การมองพื้นที่ชุมชนและสถาปัตยกรรม (มัสยิด) เป็นไปในลักษณะที่ไม่ยึดติดกับพื้นที่ในเชิงกายภาพ และหลักคำสอนของอิสลามโดยทั่วไปให้ความสำคัญกับการประกอบพิธีทางศาสนาควบคู่ไปกับการดำเนินชีวิตประจำวัน และดำเนินกิจกรรมที่หลากหลายโดยมีมัสยิดเป็นศูนย์กลาง พื้นที่มัสยิดจึงรองรับกิจกรรมต่างๆ ของชุมชนที่จะแปรเปลี่ยนไปในแต่ละช่วงเวลา โดยอาจมีหลายกิจกรรมเกิดขึ้นในเวลาเดียวกันและมีขอบเขตของพื้นที่ที่ไม่ตายตัว อย่างไรก็ตาม เมื่อถึงเวลาละหมาดจะมีการเชิญชวนหรือที่เรียกว่า “อะซาน” ผู้ที่อยู่ภายในรัศมีของพื้นที่ที่ได้ยินเสียงอะซาน จะหยุดดำเนินกิจกรรมทุกอย่างและ

⁵ สมาน ชีระวัฒน์, “การตั้งถิ่นฐานของชาวมุสลิมในกรุงเทพมหานคร,” (วิทยานิพนธ์ปริญญาโท สาขาวิชาภูมิศาสตร์ คณะอักษรศาสตร์ จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, 2531), หน้า 159-165.

⁶ อาดิศร์ อดิสร รัชมณี, “คติความเชื่อในการใช้พื้นที่ในงานสถาปัตยกรรมมัสยิด: กรณีศึกษา มัสยิดในกรุงเทพฯ,” ใน เอกสารประกอบการประชุมวิชาการนานาชาติ สถาปัตย์ปาฐะ สถาปัตยกรรมในดินแดนสุวรรณภูมิ 3-4 สิงหาคม 2549, คณะสถาปัตยกรรมศาสตร์ มหาวิทยาลัยศิลปากร (กรุงเทพมหานคร: อมรินทร์พริ้นติ้งแอนด์พับลิชชิ่ง, 2550), หน้า 197-222.

เดินทางมาละหมาดร่วมกันที่มัสยิด พื้นที่ของมัสยิดจึงเป็นเสมือนศูนย์กลางของชุมชนที่เชื่อมโยงความศรัทธาในศาสนาเข้ากับการดำเนินชีวิตประจำวันของชุมชนโดยมีอาณาเขตของชุมชนที่เกิดจากการถือเอาพื้นที่ที่ได้ยินเสียงอะซานจากมัสยิดเป็นเกณฑ์ จากภาพที่ 2.3 การนับชุมชนมักถือเอาพื้นที่ที่อยู่ในรัศมีได้ยินเสียงอะซานจากมัสยิด (1-7) ในแต่ละวันชาวมุสลิมจะไปละหมาดที่มัสยิดในชุมชนและจะไปละหมาดร่วมกันที่มัสยิดกลาง (FRIDAY MOSQUE) ในวันศุกร์

ภาพที่ 2.3 ชุมชนรอบมัสยิดในกรุงริยาด ประเทศซาอุดีอาระเบีย
ที่มา อาดิศร์ รัชชมนี

ลักษณะการใช้ที่ดินระดับชุมชนของชาวไทยมุสลิมประกอบด้วยพื้นที่อยู่อาศัย พื้นที่บริการชุมชน พื้นที่ศักดิ์สิทธิ์เพื่อประกอบพิธีทางศาสนาและพื้นที่การค้า ลักษณะการเกิดชุมชนมุสลิม หรือ “หมู่บ้าน” ของชาวมุสลิม หรือที่เรียกว่า “kampong” ในภาษามลายูนั้นจะเริ่มจากเรือนหนึ่งหลังแล้วจึงขยายเพิ่มเติมจนกลายเป็นกลุ่มบ้านเรือนและชุมชนตามลำดับ จากการศึกษาวิจัยที่เกี่ยวข้องกับการศึกษาและสำรวจการจัดวางผังและการใช้พื้นที่ชุมชนไทยมุสลิมของ ศนิ ลิ้มทองสกุล⁷ พบว่ากลุ่มบ้านเรือนที่อยู่ใกล้กันมักจะเป็นเครือญาติกันและทุกชุมชนจะมีมัสยิดหรือสุเหร่าเป็นศูนย์กลางโดยมี “ปอเนาะ” (โรงเรียนสอนศาสนาอิสลาม) “กุโบร์” (สุสาน) และตลาดตั้งอยู่ในบริเวณใกล้เคียงกัน

⁷ ศนิ ลิ้มทองสกุล, “ภูมิทัศน์พื้นที่ถิ่นของหมู่บ้านชนบทในชุมชนชาวมุสลิมในประเทศไทยและประเทศมาเลเซีย,” วารสารวิจัยและสาระสถาปัตยกรรม/การผังเมือง ฉบับที่ 4(2) (พฤษภาคม 2550): 143-154.

เมื่อพิจารณาการเชื่อมโยงพื้นที่แต่ละส่วนภายในชุมชนพบว่าจะมีเส้นทางเดินขนาดเล็กที่เป็นทั้งผิวคอนกรีตและผิวดินธรรมชาติเชื่อมต่อเป็นโครงข่ายลัดเลาะไปตลอดดงและแนวบ้าน บางครั้งเส้นทางเดินดังกล่าวอาจไม่สามารถเห็นได้ชัดเจน เนื่องจากผสมผสานเข้ากับที่ว่างโดยรอบอาคารบางหลังแทน

สำหรับรูปแบบการจัดวางผังบริเวณและการใช้ที่ดินโดยรอบอาคาร จะเห็นได้จากคติความเชื่อและประเพณีการดำเนินชีวิตของชาวมุสลิมในประเทศไทยซึ่งเป็นการผสมผสานกันระหว่างการนับถือผี ศาสนาฮินดูและศาสนาพุทธ ที่มีอิทธิพลในภูมิภาคนี้มาก่อนที่อิทธิพลของศาสนาอิสลามจะเข้ามามีบทบาทและลดทอนพิธีกรรมที่ไม่เกี่ยวข้องและไม่จำเป็นออก นอกจากนี้ชาวมุสลิมมีคัมภีร์ในการปลูกสร้างเรือนที่อธิบายถึงวิธีการเลือกสถานที่ที่เหมาะสม ทิศทางการวางตัวเรือน ตลอดจนพิธีกรรมต่างๆ ในการอยู่อาศัย⁸ ซึ่งล้วนแล้วแต่สอดคล้องกับหลักของการอยู่อาศัยแบบเคารพต่อธรรมชาติ แต่ในปัจจุบันความเชื่อเหล่านี้โดยเฉพาะในด้านการวางผังบริเวณโดยรอบอาคารและในระดับชุมชนได้ลดน้อยลง มีผู้ยึดถือน้อยลง เนื่องจากสภาพแวดล้อมและวิถีการดำเนินชีวิตที่เปลี่ยนแปลงไป ผู้คนมุ่งเน้นการพัฒนาสภาพที่อยู่อาศัยให้ดีขึ้นตามหลักสมัยใหม่โดยหน้าบ้านจะหันหน้าไปยังถนนที่ตัดผ่านเป็นหลัก

สำหรับพื้นที่เชิงสังคมของชุมชนมุสลิม ส่วนหนึ่งเกิดจากลักษณะของกิจกรรมต่างๆ ที่เกิดขึ้นในชีวิตประจำวัน ซึ่งนอกเหนือจากจะมีที่มาจากคำสอนของศาสนาแล้ว ยังได้รับอิทธิพลจากแหล่งต่างๆ ได้แก่ วัฒนธรรมท้องถิ่น วัฒนธรรมของชาวมุสลิมชนชาติต่างๆ ตลอดจนอารยธรรมสมัยใหม่ที่ได้รับอิทธิพลมาจากประเทศในทวีปยุโรปและทวีปอเมริกาเหนือซึ่งมีส่วนสำคัญในการเปลี่ยนแปลงคติความเชื่อในเรื่องการพื้นที่ในปัจจุบัน⁹ ในการศึกษาลักษณะของรูปแบบกิจกรรมและการใช้พื้นที่นั้น การศึกษาความหมายของพื้นที่ทางกายภาพในเชิงสังคม (social space) ซึ่งบ่งบอกถึงวิถีชีวิต ความเชื่อ และระบบคุณค่าทางสังคมของผู้คนในชุมชนเป็นปัจจัยสำคัญในการหาความหมายหรือลักษณะเฉพาะในแต่พื้นที่ จากการศึกษาเอกสารและงานวิจัยที่เกี่ยวกับการศึกษาและสำรวจการใช้พื้นที่ของชุมชนไทยมุสลิม พบว่า มัสยิดหรือสุเหร่า ทำหน้าที่เป็นศูนย์กลางชุมชนตามหลักศาสนาอิสลาม ชาวมุสลิมจะต้องประกอบพิธีละหมาดที่มัสยิดทุกบ่ายวันศุกร์ มัสยิดจึงตั้งอยู่บริเวณที่เป็นจุดศูนย์กลางของชุมชนและล้อมรอบด้วยโรงเรียนสอนศาสนาและบ้านของอิหม่าม โต๊ะครู (ครูสอนศาสนา) ผู้มีบทบาทเป็นผู้นำของชุมชน ดังนั้นบริเวณมัสยิดรวมถึงพื้นที่โดยรอบจึงถือว่าเป็นพื้นที่สำคัญซึ่งมีความหมายในการเป็นศูนย์กลางรวมของชุมชน โดยมักตั้งอยู่ใน

⁸ เขต รัตนจรณะ, เรือนไทยมุสลิมในจังหวัดชายแดนภาคใต้ (กรุงเทพมหานคร: อมรินทร์พริ้นติ้งแอนด์พับลิชชิ่ง, 2537).

⁹ อาดิศร์ อิดริส รักษมณี, "คติความเชื่อในการใช้พื้นที่ในงานสถาปัตยกรรมสมัยใหม่: กรณีศึกษา มัสยิดในกรุงเทพฯ," ใน เอกสารประกอบการประชุมวิชาการนานาชาติ สถาปัตย์ปวชฐะ สถาปัตยกรรมในดินแดนสุวรรณภูมิ 3-4 สิงหาคม 2549, หน้า 201-204.

ตำแหน่งที่ทุกคนสามารถเข้าถึงได้ง่าย สังเกตง่าย สามารถใช้เป็นที่หมายตาของผู้ที่มาเยือนได้ และใช้เพื่อการรวมตัวประกอบกิจกรรม โดยเฉพาะพิธีกรรมทางศาสนาในวาระต่างๆ และในบริเวณนี้ จะได้รับการดูแลรักษาให้สะอาดเป็นระเบียบอยู่เสมอ เนื่องจากถือว่าเป็นพื้นที่ศักดิ์สิทธิ์ในระดับสาธารณณะของชุมชน

เมื่อพิจารณาถึงโครงสร้างของพื้นที่เปิดโล่งภายในชุมชนมุสลิมจากเอกสาร พบว่ามีลักษณะเป็นโครงข่ายแยกจากทางเดินหลักและลัดเลาะแทรกไปตามกลุ่มบ้านเรือน ทำให้สมาชิกชุมชนสามารถไปมาหาสู่ติดต่อกันได้สะดวก สะท้อนถึงความสัมพันธ์ที่ใกล้ชิดแบบเครือญาติของชาวมุสลิม และการวางตัวของกลุ่มบ้านเรือนที่ไม่เป็นระบบในบางพื้นที่ ทำให้เกิดพื้นที่โล่งหรือลานที่รองรับกิจกรรมนอกประสงค์ ตั้งแต่การจับกลุ่มพบปะของบุคคล การละเล่นของเด็กๆ งานเลี้ยงรื่นเริงต่างๆ เช่น งานขึ้นปีใหม่ งานแต่งงาน เป็นต้น นอกจากนี้ภายในชุมชนจะมีศาลาขนาดเล็กหรือที่เรียกในภาษามลายูว่า “pondok” กระจายอยู่ทั่วไปสำหรับเป็นที่จับกลุ่มพบปะพูดคุยแลกเปลี่ยนข่าวสารของคนในชุมชน ซึ่งมักจะเป็นบุรุษ เนื่องจากศาสนาอิสลามเคร่งครัดต่อการปรากฏตัวของสตรีเพศในที่สาธารณะ จากอิทธิพลของวัฒนธรรมอิสลามที่การแบ่งเพศชาย-หญิงเป็นไปอย่างเคร่งครัดในการประกอบกิจกรรมต่างๆ สะท้อนออกมาในลักษณะการใช้พื้นที่ของชาวมุสลิมตั้งแต่ระดับภายในตัวอาคารพักอาศัยจนถึงระดับพื้นที่สาธารณะภายในชุมชน

แนวความคิดของศาสนาอิสลามต้องละหมาดวันละ 5 ครั้ง ยึดโยงคนในพื้นที่ให้สัมพันธ์กับศาสนาทุกวันและสัมพันธ์กับเพื่อนพ้องน้องพี่มีเวลาให้ได้พบปะพูดคุยกับอยู่ด้วยกันที่มัสยิด ซึ่งคนในชุมชนถือเป็นหน้าที่ของพระเจ้าที่ให้ทุกคนอยู่ร่วมกัน ส่วนศาสนาพุทธผูกพันด้วยศรัทธา การทำบุญและกิจกรรม สามารถสรุปได้ว่า ความสัมพันธ์ระหว่างกิจกรรมกับที่ตั้งซึ่งรวมทั้งอาคารและพื้นที่เปิดโล่งนอกอาคาร เชื่อมโยงกันด้วยวัฒนธรรมของแต่ละพื้นที่ พร้อมกับรับเอาอิทธิพลจากวัฒนธรรมท้องถิ่นและวัฒนธรรมของพื้นที่ใกล้เคียง

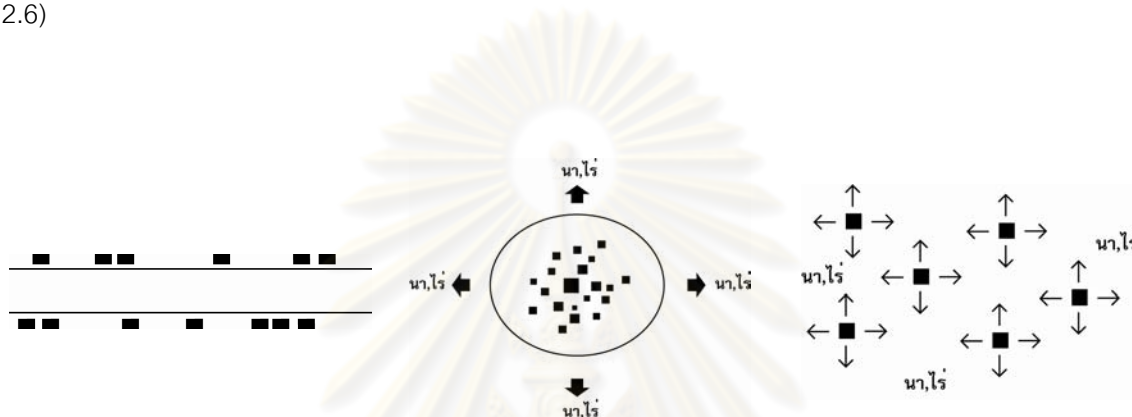
2.2 แนวคิดเกี่ยวกับความสำคัญของศาสนาต่อการรวมตัวของประชากรและการตั้งถิ่นฐาน

กิตติศักดิ์ วิทยาโกมลเลิศ¹⁰ กล่าวว่า เดิมมนุษย์กระจัดกระจายเป็นกลุ่มเล็กๆ ต่อมาเกิดการรวมกันเป็นชุมชนเนื่องจากสาเหตุต่างๆ กันอาทิ ต้องการความปลอดภัยทั้งภัยธรรมชาติ จากสัตว์ร้าย และภัยจากมนุษย์ด้วยกัน ตลอดจนการแสวงหาพื้นที่ที่อุดมสมบูรณ์เพื่อประกอบอาชีพเกษตรกรรมและเลี้ยงสัตว์ การตั้งถิ่นฐานของมนุษย์เริ่มจากการรวมตัวของกลุ่มชนขนาดเล็ก ต่อมาหลายๆ ชุมชนรวมกันเกิดเป็นหมู่บ้าน หลาย

¹⁰ กิตติศักดิ์ วิทยาโกมลเลิศ, “การเปลี่ยนแปลงรูปแบบการตั้งถิ่นฐานจากชุมชนน้ำสู่เมืองบนพื้นที่เมืองฝั่งธนบุรี,” (วิทยานิพนธ์ปริญญาโทบริหารธุรกิจ สาขาวิชาการวางแผนผังเมือง คณะสถาปัตยกรรมศาสตร์ จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, 2545), หน้า 9.

หมู่บ้านรวมกันเป็นตำบล จากตำบลกลายเป็นเมือง ลักษณะและรูปแบบของการตั้งถิ่นฐานในแต่ละพื้นที่จะแตกต่างกัน เนื่องจากความแตกต่างของความอุดมสมบูรณ์ของทรัพยากรธรรมชาติ การดำเนินกิจกรรมทางเศรษฐกิจ ความสะดวกในการคมนาคม

รูปแบบของการตั้งถิ่นฐานที่สำคัญๆ ที่เกิดขึ้นในบริบทของชุมชนเมืองในประเทศไทยโดยเฉพาะอย่างยิ่งกรุงเทพมหานคร มีลักษณะต่อไปนี้ได้แก่ การตั้งถิ่นฐานแบบแนวยาว (linear settlement) การตั้งถิ่นฐานแบบกระจุกตัว (cluster settlement) และการตั้งถิ่นฐานแบบกระจาย (scatter settlement) (ภาพ 2.4 - 2.6)

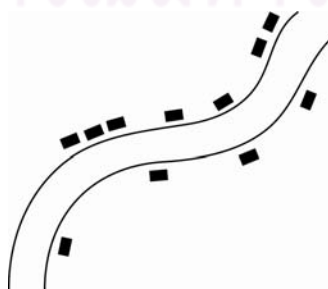

ภาพ 2.4 linear settlement

ภาพ 2.5 cluster settlement

ภาพ 2.6 scatter settlement

การตั้งถิ่นฐานแบบแนวยาวลักษณะการตั้งบ้านเรือนจะเป็นแนวยาวตามเส้นทางคมนาคมที่สะดวก การตั้งถิ่นฐานบริเวณสองฝั่งแม่น้ำลำคลอง (river linear settlement)(ภาพ 2.7) เป็นลักษณะของการตั้งถิ่นฐานดั้งเดิมของไทย เนื่องจากคนไทยส่วนใหญ่ประกอบอาชีพเกษตรกรรมและเลี้ยงสัตว์ จึงจำเป็นต้องอาศัยน้ำในการอุปโภคบริโภคและใช้เป็นเส้นทางคมนาคม การตั้งถิ่นฐานแบบกระจุกตัวหรือแบบรวมกลุ่มจะเกิดขึ้นในบริเวณที่เป็นจุดตัดของเส้นทางคมนาคม และพบว่าประชากรจะตั้งถิ่นฐานรวมกันเป็นกลุ่มอย่างหนาแน่นรอบๆ วัดซึ่งเป็นศูนย์กลางชุมชน ส่วนการตั้งถิ่นฐานแบบกระจาย บ้านเรือนจะตั้งอยู่ห่างๆ กัน โดยตั้งอยู่ในที่นาหรือสวนของตนเอง เป็นการตั้งถิ่นฐานที่บ้านเรือนตั้งอยู่ในพื้นที่เกษตรของตนเอง การตั้งถิ่นฐานแบบนี้จะมีศูนย์กลางร่วมกัน เช่น วัด โรงเรียน ตลาด เป็นต้น¹¹

¹¹ เรืองเดียวกัน, หน้า 9.

ภาพ 2.7 river linear settlement

วิลาวัลย์ เอื้อวงศ์กุล¹² ได้กล่าวถึงปัจจัยสำคัญที่ส่งผลต่อการเลือกที่ตั้งถิ่นฐาน สรุปได้ว่าการเลือกที่ตั้งถิ่นฐานขึ้นอยู่กับปัจจัย 3 ประการ คือ

1) ปัจจัยทางภูมิศาสตร์ ได้แก่ ปัจจัยทางธรรมชาติ สภาพภูมิประเทศ ความอุดมสมบูรณ์ของดินและน้ำ ทรัพยากรธรรมชาติ เป็นต้น โดยแหล่งน้ำนับเป็นสิ่งสำคัญอันดับแรกที่มีการเลือกตั้งถิ่นฐาน เนื่องจากน้ำเป็นปัจจัยที่มีมาก่อนสิ่งอื่นทั้งหมดในแง่ความต้องการน้ำเพื่ออุปโภคและบริโภค ดินเป็นปัจจัยที่รองลงมาในการเลือกตั้งถิ่นฐาน โดยการหาพื้นที่ที่มีดินอุดมสมบูรณ์เหมาะแก่การเกษตร

2) ปัจจัยทางเศรษฐกิจ เป็นปัจจัยสำคัญที่มักเกิดคู่กับการตั้งถิ่นฐานของชุมชนและมีอิทธิพลต่อการขยายตัวเป็นเมืองต่อไปในอนาคต ได้แก่ บริเวณที่อยู่ใกล้แหล่งวัตถุดิบ บริเวณที่ตั้งโรงงานอุตสาหกรรม บริเวณเส้นทางคมนาคมตัดกัน บริเวณจุดเชื่อมของเส้นทางคมนาคม

3) ปัจจัยทางวัฒนธรรม ขนบธรรมเนียมประเพณี ตลอดจนความเชื่อของแต่ละกลุ่มชน ได้แก่ สถานที่ศักดิ์สิทธิ์ สถานที่ประวัติศาสตร์ ลักษณะที่เป็นประเพณีนิยมหรือความเชื่อต่างๆ ปัจจัยทางด้านวัฒนธรรมเป็นปัจจัยหนึ่งที่มีผลต่อการตั้งถิ่นฐานของประชากรในอดีต และยังส่งผลให้มีการตั้งถิ่นฐานที่ถาวรจนถึงปัจจุบัน เหตุการณ์ทางการเมืองและประวัติศาสตร์มีผลต่อการตั้งถิ่นฐาน โดยมีการรวมกันเป็นกลุ่มขนาดใหญ่ มีขนบธรรมเนียมประเพณีแตกต่างจากกลุ่มอื่นและยังคงรักษาวัฒนธรรมเดิมของตนเอง

พื้นที่กรุงเทพมหานครฝั่งตะวันออกโดยเฉพาะพื้นที่ชั้นนอก มีพัฒนาการของการตั้งถิ่นฐานแบบชนบทที่กระจายอยู่ตามแนวลำคลอง (river linear settlement) และเนื่องจากสภาพพื้นที่ที่เป็นที่ราบลุ่ม เพราะมีลักษณะทางธรณีวิทยาเหมาะกับการทำเกษตรกรรม ในสมัยรัชกาลที่ 5 ได้มีการขุดคลองเพิ่มเติมในบริเวณนี้ เพื่อประโยชน์ทางการชลประทาน ซึ่งผลจากการขุดคลองชลประทานและการปรับปรุงพื้นที่ ทำให้ราษฎรเข้ามาจับจองพื้นที่เพื่อการทำนาและอยู่อาศัยมากขึ้น โดยตั้งถิ่นฐานเป็นกลุ่มกระจายตามแนวลำคลองสำคัญ ในบริเวณนี้ อาทิเช่น คลองแสนแสบ คลองลำผักชี ตั้งแต่ปี พ.ศ.2525 เป็นต้นมา สภาพชุมชนเกษตรกรรมในพื้นที่ชั้นนอกฝั่งตะวันออกของกรุงเทพมหานคร เริ่มมีการเปลี่ยนแปลงไปเป็นชุมชนเมืองและที่อยู่อาศัยมากขึ้น เนื่องจากการขยายตัวของที่อยู่อาศัยเพื่อรองรับจำนวนประชากรที่เพิ่มขึ้น เป็นการขยายถิ่นที่

¹² วิลาวัลย์ เอื้อวงศ์กุล, “ความสัมพันธ์ระหว่างพัฒนาการของเมืองกับการเปลี่ยนแปลงทางวัฒนธรรม: กรณีศึกษาเมืองเรณูนคร,” (วิทยานิพนธ์ปริญญาโทมหาบัณฑิต สาขาวิชาการวางแผนเมือง คณะสถาปัตยกรรมศาสตร์ จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, 2539), หน้า 23-25.

กรุงเทพมหานครชั้นนอกฝั่งตะวันออก ได้แก่ พื้นที่ในเขตพระโขนง สวนหลวง ประเวศ บางเขน ดอนเมือง บางกะปิ ลาดพร้าว บึงกุ่ม หนองจอก มีนบุรี และลาดกระบัง

อยู่อาศัยในพื้นที่ตอนในของกรุงเทพมหานคร เข้ามาอาศัยตามโครงการหมู่บ้านจัดสรรต่างๆ ที่สร้างขึ้นบริเวณ กรุงเทพมหานครชั้นนอก

ศาสนาเป็นปัจจัยทางวัฒนธรรมอย่างหนึ่งที่มีผลต่อการตั้งถิ่นฐานแบบกระจุกตัวหรือแบบรวมกลุ่ม โดยเฉพาะในลักษณะชุมชนทั้งในภูมิภาคระดับโลกและชุมชนในระดับท้องถิ่น รูปแบบในภูมิภาคระดับโลก เช่น การกระจายของเขตผู้นับถือศาสนาคริสต์นิกายซึ่งแตกต่างกันในทวีปยุโรป อเมริกา และออสเตรเลีย เขตผู้นับถือศาสนาอิสลามในเอเชียตะวันตกเฉียงใต้ แอฟริกา และศาสนาพุทธในทวีปเอเชีย เป็นต้น ส่วนรูปแบบระดับท้องถิ่นนั้นพบลักษณะการรวมตัวของกลุ่มคนที่นับถือศาสนาเดียวกันซึ่งมักอาศัยในย่านเดียวกัน มีหลายงานวิจัยที่ศึกษาเกี่ยวกับการรวมตัวของผู้นับถือศาสนาเฉพาะกลุ่มในระดับท้องถิ่น โดยมีการตั้งถิ่นฐานอยู่รวมกันตามการนับถือศาสนาหรือนิกายของศาสนาเดียวกันเป็นชุมชน และเนื่องจากการวิจัยนี้เป็นการศึกษาวิถีการดำรงชีวิตในการอยู่ร่วมกันของชุมชนไทยพุทธและไทยมุสลิมบริเวณกรุงเทพฯ ในส่วนนี้จึงเน้นการศึกษาเอกสารและงานวิจัยที่เกี่ยวกับความสำคัญของศาสนาต่อการรวมตัวของประชากรและการตั้งถิ่นฐานของชุมชนไทยพุทธและไทยมุสลิมในประเทศไทยโดยเฉพาะอย่างยิ่งพื้นที่กรุงเทพมหานคร

2.2.1 การตั้งถิ่นฐานของชุมชนไทยพุทธ

ตั้งแต่อดีตสังคมไทยโดยส่วนใหญ่เป็นสังคมพุทธ เป็นสังคมที่มีวิถีชีวิตแบบพึ่งพิงธรรมชาติเป็นหลัก โดยเฉพาะแม่น้ำและลำคลอง ตั้งแต่การดำรงชีวิตประจำวัน การเกษตรกรรม การประมง การขายเรือขายของ ตลอดจนยังเป็นเส้นทางสัญจรที่สำคัญยิ่งต่อการคมนาคมขนส่งในขณะนั้น ชุมชนไทยพุทธส่วนใหญ่อาศัยเป็นบริเวณกว้าง พื้นที่ของชุมชนเป็นผืนเดียวกันจึงทำให้สามารถติดต่อไปมาหาสู่กันในพื้นที่ชุมชนได้ง่ายขึ้น และนิยมไปทำบุญที่วัดที่อยู่ในพื้นที่หรือใกล้เคียงกับพื้นที่

สำหรับชุมชนไทยพุทธบริเวณกรุงเทพมหานคร ชุมชนและวัดพัฒนาพร้อมๆ กับสภาพการเปลี่ยนแปลงของกรุงเทพมหานคร เมื่อมีการสร้างถนนทำให้ความเจริญและการตั้งถิ่นฐานเริ่มเปลี่ยนจากอยู่ตามแนวแม่น้ำลำคลองที่ใช้เป็นเส้นทางเข้าถึงโดยเรือ ขยายตัวไปตามแนวถนนสายใหม่มีการสร้างอาคารพักอาศัยเป็นแบบสากลขึ้นแทนเรือนไทยในอดีต ถึงแม้ว่าสภาพทางกายภาพจะเปลี่ยนไปจากเดิมแต่วิถีชีวิตชาวพุทธยังคงอยู่¹³

¹³ พามิลา หะวารีรักษ์, "วิวัฒนาการและรูปแบบการตั้งถิ่นฐานของชุมชนวัดกัลยาณ์ กรุงเทพมหานคร," (วิทยานิพนธ์ปริญญา มหาบัณฑิต สาขาวิชาการวางแผนผังเมือง คณะสถาปัตยกรรมศาสตร์ จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, 2544), หน้า 115.

2.2.2 ความสัมพันธ์ของวัดกับการตั้งถิ่นฐาน

ชุมชนไทยพุทธแสดงออกถึงความสำคัญของวัด เพื่อเป็นศูนย์รวมจิตใจและใช้ประกอบพิธีกรรมทางศาสนาด้วยกัน ศรีศักร วัลลิโภดม¹⁴ ได้ให้ความคิดเห็นเกี่ยวกับวัดในฐานะที่เป็นสถาบันทางพระพุทธศาสนาที่อยู่ควบคู่กับสังคมไทยมาเป็นเวลานานจนเปรียบเสมือนเป็นศูนย์กลางของสังคมไว้ว่า “วัดเป็นหลักของชุมชน ถ้าชุมชนไหนไม่มีวัดก็ไม่มีชุมชน วัดมีบทบาทมากมายในอดีต เรื่องการศึกษา การอนามัย เป็นแหล่งของประเพณีพิธีกรรมและเป็นแหล่งความภูมิใจของท้องถิ่น ชุมชนนั้นด้วย” คนในชุมชนมีความผูกพันกับวัด นอกเหนือจากกิจกรรมประเพณีทางศาสนาที่คนในชุมชนจะมีส่วนร่วมเข้าร่วมในกิจกรรมดังกล่าวแล้ว คนในชุมชนยังมีส่วนร่วมใช้พื้นที่วัดเพื่อกิจกรรมประเภทอื่นนอกเหนือจากกิจกรรมทางศาสนาอีก เช่น โรงเรียน การใช้ลานวัดเป็นพื้นที่จอดรถ หรือเป็นที่พักผ่อนหย่อนใจ เป็นต้น

วัดเป็นสถาบันที่มีที่ดินมากตามประเพณีนิยมในการอุทิศซึ่งมีมาแต่สมัยพุทธกาล วัดบางแห่งได้มีการอนุญาตให้ผู้คนเข้ามาปลูกสร้างบ้านเรือนบนที่วัดได้โดยไม่ได้เก็บผลประโยชน์แต่อุปถัมภ์ซึ่งกันและกันโดยชาวบ้านจะบำรุงวัด ใสบาตรและทำบุญ ในอดีตสาเหตุที่สำคัญยิ่งประการหนึ่งในการก่อสร้างและปฏิสังขรณ์วัด คือการที่วัดเป็นสิ่งจำเป็นสำหรับสังคม อาจกล่าวได้ว่าวัดมีประโยชน์และมีบทบาทต่อชุมชน คือเป็นที่พึ่งทางใจ มีบทบาทด้านการศึกษา มีบทบาทด้านการสังคมสงเคราะห์ซึ่งเป็นศูนย์รวมศิลปวัฒนธรรม เป็นสถานที่พักผ่อนหย่อนใจ การให้บริการด้านฌาปนกิจ เป็นสถานที่ที่ชุมชนพบปะสังสรรค์

ปัจจุบันบทบาทของวัดต่อชุมชนยังคงมีความสัมพันธ์กับการใช้ที่ดินและสภาพแวดล้อม บทบาทหลักตั้งแต่อดีตยังคงเหลืออยู่และแปรเปลี่ยนไปบ้าง รวมถึงบทบาทใหม่ที่เกิดขึ้น บทบาทที่สำคัญในปัจจุบัน ได้แก่ บทบาทด้านการศึกษาซึ่งแยกเป็นด้านการศึกษาของสงฆ์และการศึกษาสำหรับฆราวาส บทบาทด้านสังคมที่สำคัญ เช่น ห้องสมุด พิพิธภัณฑ์ บทบาทด้านฌาปนกิจ สถานสงเคราะห์ ศูนย์สาธารณสุข เป็นต้น บทบาทด้านอื่นๆ เช่น เวชศาสตร์ โหราศาสตร์ ตลอดจนจากการที่วัดมักมีที่ดินกว้างขวางและอยู่ในแหล่งชุมชน ประชาชนจึงใช้วัดเป็นท่ารถบ้าง เป็นที่จอดรถหรือจอดเรือแล้วแต่ที่ตั้งของวัดนั้นๆ

¹⁴ ศรีศักร วัลลิโภดม. พัฒนาการทางสังคม-วัฒนธรรมไทย (กรุงเทพมหานคร: อมรินทร์พริ้นติ้งแอนด์พับลิชชิ่ง, 2554), หน้า 56-57.

2.2.3 การตั้งถิ่นฐานของชุมชนไทยมุสลิม

แม้ว่าชาวไทยมุสลิมจะตั้งถิ่นฐานอยู่ในทุกภาคของประเทศไทย แต่จากความแตกต่างในพื้นฐานความเป็นมาทางประวัติศาสตร์และสาเหตุอื่นๆ จึงทำให้จำนวนชาวไทยมุสลิมในภาคต่างๆ แตกต่างกันไป กล่าวคือ ภาคใต้โดยเฉพาะอย่างยิ่งในบริเวณ 5 จังหวัด อันได้แก่ จังหวัดปัตตานี ยะลา นราธิวาส สงขลาและสตูล เป็นบริเวณที่มีชาวไทยมุสลิมอยู่มากที่สุด ส่วนในภาคตะวันออกเฉียงเหนือมีน้อยที่สุด อย่างไรก็ตามในการตั้งถิ่นฐาน มุสลิมจะพยายามอยู่รวมกันเป็นกลุ่ม เป็นหมู่บ้าน ชุมชน และเมื่อมีมุสลิมอยู่ที่ใด ในชุมชนนั้นๆ จะมีมัสยิดตามมาเพื่อเป็นศูนย์กลางชุมชนและเป็นศูนย์รวมของชาวไทยมุสลิมในชุมชนนั้นๆ¹⁵

ชาวไทยมุสลิมที่อยู่บริเวณภาคกลางของประเทศไทยมีสามกลุ่ม มุสลิมกลุ่มแรกอยู่ในเมืองมาตั้งแต่สมัยอยุธยาและธนบุรีถือได้ว่าเป็นพวกที่เก่าแก่ที่สุด รองลงมาได้แก่มุสลิมมลายูที่อพยพมาจากหัวเมืองประเทศราชทางภาคใต้ ซึ่งมาอาศัยอยู่ตามบริเวณกรุงเทพมหานครชั้นนอก ด้วยเหตุผลทางการเมืองและกลุ่มสุดท้ายเป็นมุสลิมในบังคับต่างชาติ เช่น อังกฤษ ฮอลันดา ฝรั่งเศส เป็นต้น¹⁶

มุสลิมที่ได้กล่าวมาแล้วนี้ได้ตั้งถิ่นฐานโดยทั่วไปในกรุงเทพฯ และจังหวัดใกล้เคียง เช่น กลุ่มแรกส่วนหนึ่งยังคงอยู่ในจังหวัดพระนครศรีอยุธยาและธนบุรีที่อยู่เดิม ส่วนผู้ที่อพยพเมื่อครั้งกรุงศรีอยุธยาแตก คือชาวไทยมุสลิมที่จืดแพะของอยุธยา ณ ตำบลหัวแหลม หัวธง และคลองตะเคียน เป็นจำนวนหลายร้อยครัวเรือน โดยล่องแพลงมาจอดทำนบกอยู่ตำบลบางหลวง ตั้งแต่ตำบลบางกอกใหญ่ ไปจนถึงวัดเวฬุราชินทั้งสองฝั่ง ส่วนใหญ่จะทำการค้าขายอยู่บนแพจึงได้รับการขนานนามโดยคนทั่วไปว่าแพกแพ คาดว่าความหนาแน่นของมุสลิมกลุ่มนี้ในระยะแรกคงมีไม่มากนัก เพราะมีหลักฐานว่ามีมัสยิดซึ่งเป็นสถานที่ประกอบพิธีกรรมทางศาสนาเพียงแห่งเดียวคือ มัสยิดบางกอกใหญ่ หรือที่เรียกอีกชื่อหนึ่งว่ามัสยิดต้นสน

กลุ่มที่สองที่มาจากทางมลายู ส่วนใหญ่จะอยู่บริเวณรอบๆ ชานกรุง เช่น บริเวณสี่แยกบ้านแขก บริเวณทุ่งครุ อำเภอพระประแดง บางคอแหลม มหานคร พระโขนง ประเวศ คลองตัน มีนบุรี หนองจอก รวมไปถึงจังหวัดนครนายก ฉะเชิงเทรา เพชรบุรี อยุธยา นนทบุรี ตำบลท่าอิฐ ปทุมธานี

¹⁵ เสาวนีย์ จิตต์หมวด, “หน้าที่ของมัสยิดต่อสังคมมุสลิมภาคกลาง,” (วิทยานิพนธ์ปริญญาโทมหาบัณฑิต สาขาวิชาสังคมวิทยา มานุษยวิทยา คณะรัฐศาสตร์ จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, 2527), หน้า 31.

¹⁶ จรัญ มะลูลีม และคนอื่นๆ, ไทยกับโลกมุสลิม ศึกษาเฉพาะกรณีชาวไทยมุสลิม (กรุงเทพมหานคร: จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย สถาบันเอเชียศึกษา, 2539), หน้า 34-39.

ขณะนี้ได้แผ่ขยายถิ่นฐานไปอยู่ริมฝั่งทะเลตะวันออกเขตจังหวัดชลบุรีด้วย ส่วนกลุ่มที่สามส่วนใหญ่คลุกคลีอยู่ในวงการค้า กลุ่มนี้มีการตั้งถิ่นฐานอยู่ย่านบำรุงเมือง บางรัก ราชวงศ์ สามเสน หัวลำโพง เยาวราช วรจักร สีลม บำรุงเมือง เพ็ญนคร เป็นต้น

ในเอกสารประกอบการประชุมของสภาองค์การมุสลิม¹⁷ ได้กล่าวถึงมุสลิมในเขตกรุงเทพมหานครและปริมณฑลว่า ในเขตกรุงเทพมหานคร และปริมณฑลอันได้แก่ จังหวัดนนทบุรี ปทุมธานี สมุทรปราการ สมุทรสาคร และนครปฐม ซึ่งอยู่ในภาคกลางของประเทศนั้น มีประชากรมุสลิมอาศัยอยู่เป็นจำนวนมากที่สุดแห่งหนึ่งของประเทศ ชาวมุสลิมในพื้นที่นี้เป็นชุมชนเก่าแก่ดั้งเดิม การตั้งถิ่นฐานในอดีตค่อนข้างมีเอกลักษณ์เฉพาะเช่นเดียวกับชุมชนมุสลิมในพื้นที่อื่นๆ คือมีมัสยิดเป็นศูนย์กลางและสร้างบ้านเรือนอยู่ใกล้ชิดกัน ไปมาหาสู่กันอย่างสม่ำเสมอ เขตมุสลิมในกรุงเทพฯ และปริมณฑลประกอบด้วย

กรุงเทพมหานครชั้นใน เป็นเขตที่มีมุสลิมกระจายอยู่เป็นวงกว้าง สองฝั่งแม่น้ำเจ้าพระยาจากเหนือจรดใต้คือ บางอ้อ บางกระบือ บางลำพู ตึกดิน บางกอกน้อย บางกอกใหญ่ บ้านสมเด็จ เจริญพาณิชย์ สวนพลู ตึกแดง ราชวงศ์ วัดสุวรรณ โรงภาษี บางรัก บางลำพูล่าง ตรอกจันทร์ ยานนาวา วัดพระยาไกร ถนนตก ส่วนที่แยกชอยเล็กไปตามคลองของกรุงเทพมหานครชั้นในก็มีอยู่หลายพื้นที่ เช่น มหานาค บ้านครัว เจริญผล มักกะสัน พญาไท เป็นต้น

กรุงเทพมหานครชั้นนอก เป็นเขตที่มีชุมชนแพร่กระจายตามลำคลองสายหลักด้านตะวันออก โดยเฉพาะอย่างยิ่งบริเวณคลองแสนแสบที่ทอดยาวจากประตูน้ำไปจนถึงบางน้ำเปรี้ยว และคลองพระโขนงจรดคลองประเวศบุรีรมย์ตั้งแต่ปากบ่อไปจนถึงหลวงแพ่ง อันได้แก่ บ้านดอน นวลน้อย คลองตัน บ้านป่า สวนหลวง หัวป่า บางมะเขือ บางกะปิ ลาดพร้าว ดอนสะแก คลองจั่น วัดกลาง หัวหมาก บ้านม้า หนองบอน วงใหญ่ สะพานสูง บางเตย คลองกลุ่ม หล่อแหลม ลาดบัวขาว บางชัน มีนบุรี ทรายกองดิน คุ้มเจียรดับ กระทุ่มราย หนองจอก ท่าไข่ ศาลาแดง พลวงแพ่ง ประเวศน์ เป็นต้น นอกจากนี้ในด้านทิศตะวันตกก็มีชุมชนย่านฝั่งธนบุรี เช่น บางมดและราษฎร์บูรณะ เป็นสำคัญ

และเขตปริมณฑล ชุมชนมุสลิมกระจายออกเป็นบริเวณกว้างคือ ทิศเหนือเป็นชุมชนย่านปทุมธานี ท่าอิฐ บางตลาด บางบัวทอง ไทรน้อย บางเขน ทิศใต้คือ ปากลัด พระประแดง บางครุ ทิศตะวันออกคือบางน้ำเปรี้ยว และคลองต่างๆ ในบริเวณนั้น

¹⁷ เอกสารประกอบการประชุมของสภาองค์การมุสลิม, 2534, ไม่ระบุหน้า.

ชุมชนดังกล่าวเป็นชุมชนดั้งเดิมที่มีการเปลี่ยนแปลงน้อยมาก จนถึงในช่วงทศวรรษที่ผ่านมา การขยายตัวของชุมชนเมืองมีผลอย่างมากต่อราคาที่ดินที่สูงขึ้นหลายสิบเท่าตัว ชาวมุสลิมซึ่งโดยส่วนใหญ่มีที่ดินเป็นของตนเอง และประกอบอาชีพเกษตรกรรมเริ่มทยอยขายที่ดินกันออกไปเรื่อยๆ พื้นที่กรุงเทพฯ ชั้นนอกกลายเป็นโรงงานอุตสาหกรรมบ้าง ที่อยู่อาศัยบ้าง หรือแม้แต่การจัดสร้างสนามกอล์ฟ ส่วนพื้นที่กรุงเทพฯ ชั้นในถูกเปลี่ยนแปลงเป็นอาคารสูงหรือที่ทำการสำนักงานขนาดใหญ่ที่มีสิ่งอำนวยความสะดวกต่างๆ ที่ทันสมัย มีการก่อสร้างโรงแรมขนาดใหญ่หลายแห่ง ศูนย์การค้าและแหล่งบันเทิงเกิดขึ้นอย่างมาก คนในชุมชนต่างๆ เริ่มอพยพเคลื่อนย้ายถิ่นที่อยู่อาศัยกันตามวิถีการดำเนินอาชีพที่เปลี่ยนไป จนกระทั่งชุมชนมุสลิมเดิมกลายเป็นสภาพไป

2.2.4 ความสัมพันธ์ของมัสยิดกับการตั้งถิ่นฐาน

ดังที่ได้กล่าวมาแล้ว เหตุผลทางวัฒนธรรมประการหนึ่งที่ทำให้ประชากรตั้งถิ่นฐานอยู่รวมกันเป็นชุมชนหรือละแวก เนื่องจากศาสนา ดังเช่น ชาวมุสลิมที่มีการตั้งถิ่นฐานอยู่รวมกันเป็นกลุ่มและผูกพันกับมัสยิดซึ่งเป็นศาสนสถานสำคัญอย่างเห็นได้ชัดในพื้นที่ต่างๆ ทั้งในภูมิภาคระดับประเทศหรือชุมชนในท้องถิ่น

เนื่องจากเหตุผลที่กล่าวมาว่า ทุกศาสนาที่มีอยู่ในโลก รวมทั้งศาสนาอิสลามจะมีบทบัญญัติให้ศาสนิกชนปฏิบัติศาสนกิจด้วยเสมอ กล่าวคือ ทุกศาสนาล้วนมีการแสดงออกในรูปของการปฏิบัติศาสนกิจหรือประเภทพิธีกรรมต่างๆ ด้วยเหตุนี้ผู้ศรัทธาเลื่อมใสในศาสนาจึงปฏิบัติตามศาสนกิจตามศาสนบัญญัติและเพื่อความเป็นระเบียบเรียบร้อย และเป็นกิจจะลักษณะในการประกอบศาสนกิจดังกล่าว ทุกศาสนาจึงมีศาสนสถานไว้สำหรับประกอบศาสนกิจ เช่น พุทธศาสนามีวัด ศาสนาคริสต์มีโบสถ์ ศาสนาอิสลามมีมัสยิด เป็นต้น¹⁸

มัสยิดมีอยู่ทั่วไปในชุมชนต่างๆ ของชาวมุสลิม โดยถือสัปบุรุษ ตั้งแต่ 40 คนขึ้นไปสามารถตั้งมัสยิดได้ ส่วนใหญ่ใช้ที่ดินที่มีผู้อุทิศให้หรือเสียสละทรัพย์ร่วมกันซื้อที่ดิน การก่อสร้างก็เช่นเดียวกัน อาศัยวิธีร่วมแรงร่วมใจกันเสียสละทรัพย์และแรงงาน ที่ได้มีสัปบุรุษมากและมีฐานะการเงินดีสามารถสร้างมัสยิดได้ใหญ่โตสวยงาม เมื่อก่อสร้างมัสยิดขึ้นมาแล้วก็ตกเป็นของส่วนรวม¹⁹ อาจกล่าวได้ว่า เมื่อพบเห็นมัสยิดที่ใด แสดงว่ามีมุสลิมอาศัยอยู่บริเวณนั้น เพราะมัสยิดเป็นศูนย์กลางการตั้งถิ่นฐานและเป็นศูนย์รวมความศรัทธาของชาวมุสลิม

¹⁸ อุทัย หิรัญโต, มุสลิมในประเทศไทย, กรุงเทพมหานคร: โอเดียนสโตร์, 2521), หน้า 207.

¹⁹ สัปบุรุษ คือผู้นับถือศรัทธาในศาสนา ในที่นี้หมายถึงอิสลามิกชนซึ่งประกอบพิธีกรรมทางศาสนาที่มัสยิดนั้นๆ รวมไปถึงการรับความรู้ การอบรมทางศาสนาและการดำเนินชีวิต

¹⁹ อุทัย หิรัญโต, มุสลิมในประเทศไทย, หน้า 108.

ชุมชนมุสลิมโดยทั่วไปจะอยู่กันเป็นกลุ่มก้อน มีอัตราการกระจุกตัวเป็นหมู่บ้าน (หรือ kampong ในภาษามลายู) มากกว่าชุมชนไทยพุทธ มีสัญลักษณ์ที่เห็นชัดเจนไม่ว่าจะเป็นส่วนใดของประเทศ คือ มัสยิดหรือสุเหร่า (บางแห่งก็ควบคู่กับกุโบร์หรือสุสานด้วย) เป็นสถานที่กลางที่ศักดิ์สิทธิ์และสำคัญต่อชีวิตประจำวันของมุสลิม เนื่องจากเป็นสถานที่ที่จะต้องไปประกอบศาสนกิจ เช่น การทำละหมาดร่วมกัน เฉพาะอย่างยิ่งวันศุกร์ เป็นศูนย์กลางของการศึกษา สังคมและการปฏิบัติตามหลักกฎหมายอิสลาม มุสลิมถือว่ามัสยิดเป็นบ้านของพระเจ้า เป็นสถานที่ศักดิ์สิทธิ์ ต้องมีคนคอยดูแล ทำนุบำรุง การทำละหมาดและการประกอบศาสนกิจร่วมกันที่มัสยิด จะช่วยตอกย้ำความรัก ความสามัคคีและความเป็นปึกแผ่นในสังคมมุสลิม เกิดความรู้สึกฉันท์พี่น้อง เป็นหนึ่งเดียวกัน ความรู้สึกนี้แท้จริงก็เป็นความรู้สึกที่เกิดขึ้นกับกลุ่มชนอื่นๆ ที่มีวัฒนธรรมและศาสนาอย่างเดียวกัน จะเห็นได้ว่าวัดในพระพุทธศาสนาก็มีบทบาทและความสัมพันธ์กับวิถีชีวิตของพุทธศาสนิกชนอย่างใกล้ชิดมาโดยตลอด เพียงแต่ไม่ได้มีข้อกำหนดให้ละเจียดเหมือนศาสนาอิสลาม ทั้งยังให้เสรีภาพในการปฏิบัติตามแต่ละบุคคล โดยไม่มีบทลงโทษอันน่าเกรงกลัวแต่อย่างใด ผิดกับสังคมมุสลิมอันเป็นสังคมที่มีข้อกำหนดประเพณีและปฏิบัติอยู่ในกรอบที่ถูกต้องตามหลักศาสนาโดยเคร่งครัด

2.2.5 งานวิจัยเกี่ยวกับการตั้งถิ่นฐานและการใช้พื้นที่ชุมชนไทยมุสลิม

วิทยานิพนธ์ของสมาน ธีระวัฒน์²⁰ เรื่องการตั้งถิ่นฐานของชาวไทยมุสลิมในกรุงเทพมหานคร เป็นงานวิจัยที่ศึกษาถึงการตั้งถิ่นฐานของชาวไทยมุสลิมในด้านที่ตั้ง ขนาด การกระจาย ตลอดจนปัจจัยซึ่งมีผลต่อรูปแบบการตั้งถิ่นฐาน โดยเฉพาะอย่างยิ่งความสำคัญของศาสนาอิสลามและมัสยิดต่อการตั้งถิ่นฐานของชาวไทยมุสลิมในกรุงเทพมหานคร รวมทั้งวิเคราะห์ถึงความสัมพันธ์ของชุมชนชาวไทยมุสลิมกับพื้นที่อื่นๆ ในกรุงเทพมหานคร

ศาสนาเป็นเหตุผลทางวัฒนธรรมประการหนึ่งที่ทำให้ประชากรตั้งถิ่นฐานอยู่รวมกันเป็นชุมชน ดังเช่น ชาวมุสลิม มีการตั้งถิ่นฐานอยู่รวมกันเป็นกลุ่มและผูกพันกับมัสยิดซึ่งเป็นศาสนสถานสำคัญ มัสยิดจะมีอยู่ทั่วไปในชุมชนต่างๆ ของชาวไทยมุสลิม เมื่อพบเห็นมัสยิดที่ใดแสดงว่ามีมุสลิมอาศัยอยู่บริเวณนั้นเพราะมัสยิดเป็นศูนย์กลางการตั้งถิ่นฐานและเป็นศูนย์รวมความศรัทธาของชาวไทยมุสลิม และการใช้พื้นที่ของมัสยิดโดยทั่วไปนั้นมักต่อเนื่องเป็นส่วนหนึ่งของชุมชนและสัมพันธ์กับองค์ประกอบอื่นของชุมชนอาทิ สุสาน โรงเรียน ลานอเนกประสงค์ ฯลฯ เนื่องจากศาสนพิธีต่างดำเนินควบคู่ไปกับการดำรงชีวิตประจำวัน

²⁰ สมาน ธีระวัฒน์, "การตั้งถิ่นฐานของชาวไทยมุสลิมในกรุงเทพมหานคร," (วิทยานิพนธ์ปริญญาโทบริหารธุรกิจ สาขาวิชาภูมิศาสตร์ คณะอักษรศาสตร์ จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, 2531).

ผลการศึกษาวินิจฉัยพบว่า ชาวไทยมุสลิมในกรุงเทพฯ จำแนกตามแหล่งดั้งเดิมของการย้ายถิ่นได้หลายสาย โดยส่วนใหญ่จะเป็นชาวไทยมุสลิมเชื้อสายจากปัตตานี ทั้งนี้แต่ละเชื้อสายจะแยกกันตั้งถิ่นฐานเป็นชุมชนเฉพาะของตน โดย ณ ขณะนั้นมีการขยายตัวอาศัยอยู่เป็นชุมชนทั้งสิ้น 152 แห่ง ในพื้นที่ 19 เขต ของกรุงเทพมหานคร ชุมชนชาวไทยมุสลิมดังกล่าวส่วนใหญ่เป็นชุมชนขนาดเล็ก อายุไม่มากและทำเลที่ตั้งอยู่ทางตะวันออกของกรุงเทพมหานคร ในด้านรูปแบบการกระจายของชุมชนนั้น พบว่ามีการกระจายแบบสุ่ม (random distribution) และส่วนใหญ่ตั้งอยู่นอกรัศมี 10 กิโลเมตร จากศูนย์กลางของกรุงเทพมหานคร ทั้งนี้ชาวไทยมุสลิมในกรุงเทพมหานครมักตั้งถิ่นฐานรวมตัวกันอาศัยในชุมชนเฉพาะของตนเองซึ่งประกอบด้วยกลุ่มคนที่มีวิถีชีวิตแบบเดียวกัน ทั้งในด้านเชื้อสาย ความเชื่อและองค์ประกอบด้านวัฒนธรรมอื่นๆ โดยมีศูนย์กลางของการประกอบพิธีกรรมทางศาสนา เป็นศูนย์กลางของจิตใจและสังคมของชาวไทยมุสลิมในชุมชนนั้นๆ การอาศัยอยู่ในละแวกบ้านเดียวกัน มีวิถีชีวิตแบบเดียวกัน ทำให้ชาวไทยมุสลิมมักจะคบหาสมาคมและพึ่งพาอาศัยระหว่างคนกลุ่มของตนมากกว่ากลุ่มชนอื่นๆ

วิทยานิพนธ์เรื่องการใช้พื้นที่ทำกิจกรรมในชุมชนและเมืองของชุมชนแออัดไทยมุสลิมในเทศบาลเมืองปัตตานีของปิยวรรณ ไตรบุญ²¹ วัตถุประสงค์หลักของงานวิจัยนั้นนอกจากศึกษาลักษณะชุมชนแออัดในด้านลักษณะการตั้งถิ่นฐาน กายภาพ เศรษฐกิจและสังคมแล้วยังศึกษาวิถีชีวิตของชาวไทยมุสลิมที่มีผลต่อการแสดงพฤติกรรมหรือการกระทำกิจกรรมของชุมชนไทยมุสลิม และศึกษาลักษณะการใช้พื้นที่ทำกิจกรรมภายในชุมชน รวมถึงความสัมพันธ์การใช้พื้นที่ของชุมชนที่มีต่อพื้นที่เมือง ผลการศึกษาพบว่าการใช้พื้นที่ทำกิจกรรมของชุมชนไทยมุสลิม คนในชุมชนใช้พื้นที่ทำกิจกรรมใน 2 ระดับคือ (1) ระดับชุมชน เป็นการใช้พื้นที่ทำกิจกรรมเกี่ยวกับศาสนาจะใช้พื้นที่ในที่พักอาศัยและมัสยิดประจำชุมชน และใช้พื้นที่ร้านค้าในชุมชนเป็นที่พบปะสังสรรค์ระหว่างกันของคนในชุมชน และ(2) ระดับเมือง เป็นการใช้พื้นที่ทำกิจกรรมเกี่ยวกับศาสนา ได้แก่ มัสยิดกลางปัตตานี ในการเข้าร่วมละหมาดวันศุกร์และประเพณีฮารีรายอ สำหรับการที่ใช้พื้นที่กิจกรรมทั่วไปจะเป็นบริเวณตลาด สวนสาธารณะหรือโรงพยาบาลทั้งนี้ขึ้นอยู่กับความต้องการหรือความสนใจของแต่ละบุคคล

²¹ ปิยวรรณ ไตรบุญ "การใช้พื้นที่ทำกิจกรรมในชุมชนและเมืองของชาวชุมชนแออัดไทยมุสลิมในเทศบาลเมืองปัตตานี," (วิทยานิพนธ์ปริญญาโทบริหารเมือง สาขาวิชาการวางแผนเมือง คณะสถาปัตยกรรมศาสตร์ จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, 2546).

2.3 แนวคิดเกี่ยวกับวิธีการดำรงชีวิตในอยู่ร่วมกันของชุมชนต่างวัฒนธรรม

2.3.1 ปัจจัยที่ก่อให้เกิดการอยู่ร่วมกันของชุมชนต่างวัฒนธรรม

การอยู่ร่วมกันของชุมชนต่างวัฒนธรรมเกิดจากปัจจัยหลายประการซึ่งมีนักวิชาการได้แสดงความเห็นไว้ได้แก่ Williams²² ได้กล่าวถึงปัจจัย 5 ประการที่ทำให้มีการยึดเหนี่ยวและรักษาระเบียบแบบแผนในสังคมต่างวัฒนธรรมที่อยู่ร่วมกัน คือ

- 1) ความจำเป็นที่จะต้องพึ่งพาอาศัยระหว่างกัน เพื่อบรรลุถึงจุดหมายของบุคคล
- 2) ความรู้สึกว่าถูกบังคับจากภายนอก จะเป็นตัวลดศักยภาพของขอบเขตภายในสังคม ซึ่งได้แยกออกเป็นกลุ่มๆ และมีแนวโน้มจะสร้างเป็นน้ำหนึ่งใจเดียวกันขึ้นมาในช่วงเวลาฉุกเฉิน
- 3) การมีเอกลักษณ์ที่ซ้อนกันอยู่ และความเป็นสมาชิกภาพในหลายๆ กลุ่ม จะเป็นตัวช่วยผสมผสานในการทำหน้าที่
- 4) ความเชื่อที่สอดคล้องกับจุดหมายหรือหลักการขั้นพื้นฐาน ซึ่งจะใช้เป็นวิธีการต่างๆ ไปสำหรับควบคุมสมาชิกในสังคม
- 5) การมีความสนใจหรือผลประโยชน์ร่วมกัน เป็นพื้นฐานของความเป็นน้ำหนึ่งใจเดียวกันของการทำหน้าที่ในสังคมที่ซับซ้อนในปัจจุบัน จะต้องมีการกำหนดเกี่ยวกับโครงสร้างและเทคนิคของการกระทำ ซึ่งจะต้องร่วมมือพึ่งพาอาศัยกันและกัน และเป็นการขจัดความขัดแย้ง

2.3.2 งานวิจัยที่เกี่ยวกับวิธีการดำรงชีวิตในการอยู่ร่วมกันของชุมชนพุทธและมุสลิมในบริบทสังคมไทย

จากการทบทวนเอกสารและงานวิจัยที่เกี่ยวกับความสัมพันธ์ระหว่างชุมชนไทยพุทธและไทยมุสลิม พบว่างานวิจัย วิทยานิพนธ์หรือบทความต่างๆ ศึกษาเน้นไปทางกลุ่มชุมชนไทยมุสลิมเป็นส่วนใหญ่ โดยที่มีประเด็นการศึกษาต่างๆ ทั้งทางประวัติศาสตร์ การเมือง สังคม เศรษฐกิจ วัฒนธรรม และจากการสำรวจพบงานที่เกี่ยวกับความสัมพันธ์หรือปฏิสัมพันธ์ระหว่างชุมชนไทยพุทธและไทยมุสลิมส่วนใหญ่เป็นงานวิจัยที่ศึกษาในจังหวัดทางภาคใต้ของประเทศโดยเฉพาะจังหวัดชายแดนภาคใต้ เรื่องแรกคืองานวิจัยเชิงสถิติของสุทธิพงษ์ พรหมไพโรจิตรและคณะอาจารย์

²² Williams อ้างถึงใน เศรษฐพงศ์ คำคง, “การศึกษาประเพณีที่ก่อให้เกิดการผสมผสานทางวัฒนธรรมระหว่างชาวไทยพุทธกับชาวไทยมุสลิมในอำเภอปากพะยูน จังหวัดพัทลุง,” (วิทยานิพนธ์ปริญญาโทมหาบัณฑิต สาขาวิชาไทยคดีศึกษา คณะมนุษยศาสตร์และสังคมศาสตร์ มหาวิทยาลัยทักษิณ, 2544). หน้า 18-19.

คณะมนุษยศาสตร์และสังคมศาสตร์²³ มหาวิทยาลัยสงขลานครินทร์ วิทยาเขตปัตตานี เสนอต่อสภาสังคมสงเคราะห์แห่งประเทศไทย โดยมีวัตถุประสงค์มุ่งศึกษาปัจจัยที่มีอิทธิพลต่อความสัมพันธ์ระหว่างไทยพุทธกับไทยมุสลิม สภาพความต้องการและปัญหาในชุมชน ด้วยการกำหนดตัวแปรต่างๆ เช่น การนับถือศาสนา อาชีพ และที่อยู่อาศัย ผลการศึกษาพบว่า การนับถือของคนสองกลุ่มไม่ได้เป็นอุปสรรคต่อความสัมพันธ์แต่อย่างใด ด้วยทั้งสองกลุ่มชุมชนจะมีความสัมพันธ์ที่ดีต่อกันในเรื่องการช่วยเหลือทำงานร่วมกัน สำหรับการพบปะและให้ความช่วยเหลือกันในงานประเพณี พิธีกรรมต่างๆ ต้องขึ้นอยู่กับว่าเป็นพิธีกรรมของศาสนาหรือไม่ แต่ปัญหาที่พบจากงานวิจัยชิ้นนี้คือ คนทั้งสองกลุ่มไม่แน่ใจว่าประเพณีและพิธีกรรมใดไม่เกี่ยวกับศาสนา ทำให้ลดพื้นที่ที่จะมีความสัมพันธ์กัน

งานวิจัยของฉวีวรรณ วรรณประเสริฐ พีรยศ ราฮิมมูลา และมานพ จิตต์ภูษา²⁴ เรื่อง ประเพณีที่ช่วยส่งเสริมการผสมผสานทางสังคมระหว่างชาวไทยพุทธกับชาวไทยมุสลิม ได้อธิบายว่า กลุ่มคนต่างศาสนาทั้งสองกลุ่มนี้จะมีส่วนร่วมในประเพณีและพิธีกรรมทางสังคม ส่วนประเพณีและพิธีกรรมทางศาสนานั้นจะแยกปฏิบัติกัน โดยการเข้าร่วมในพิธีกรรมทั้งทางสังคมนี้มีปัจจัยกระตุ้นคือ ความเป็นเพื่อน ทั้งความเป็นเพื่อนของผู้นำชุมชนและความเป็นเพื่อนของคนในชุมชน ความรู้สึกถึงความจำเป็นที่ต้องพึ่งพาอาศัยกัน รวมถึงการไม่มีอุปสรรคทางด้านภาษาและการใช้บริการสาธารณประโยชน์ต่างๆ ร่วมกัน

บทความของ Chavivun Prachaubmoh²⁵ เรื่อง Ethnic Relations Among Thai, Thai Muslim and Chinese เป็นการศึกษาภูมิหลังทางวัฒนธรรมเพื่อทำความเข้าใจสภาวะแวดล้อม การปฏิสัมพันธ์ระหว่างผู้คน 3 กลุ่ม พบว่าการขยายขอบเขตทางวัฒนธรรมของกลุ่มชุมชนอาจนำไปสู่ความขัดแย้งได้ ซึ่งการแก้ปัญหานั้นทั้ง 3 กลุ่มคือพยายามหลีกเลี่ยงการพบปะกัน หากเป็นความสัมพันธ์ระหว่างบุคคลจะใช้วิธีการลดการสื่อสารข้ามวัฒนธรรมและลดการเผชิญหน้า การปฏิสัมพันธ์ระหว่างชุมชนยังมีปัจจัยอื่นๆ เข้ามาเกี่ยวข้องอีกด้วย เช่น เพศ บทบาทการศึกษาในมิติการจัดลำดับชั้นทางสังคม

²³ สุทธิพงศ์ พรหมไพโรจน์ และคนอื่นๆ, การศึกษาปัจจัยที่มีอิทธิพลต่อความสัมพันธ์ระหว่างไทยพุทธกับไทยมุสลิม จังหวัดปัตตานี, ปัตตานี: มหาวิทยาลัยสงขลานครินทร์, 2520.

²⁴ ฉวีวรรณ วรรณประเสริฐ และคนอื่นๆ, ประเพณีที่ช่วยส่งเสริมการผสมผสานทางสังคมระหว่างชาวไทยพุทธกับชาวไทยมุสลิม, กรุงเทพมหานคร: สถาบันเอเชีย จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, 2524.

²⁵ Chavivun Prachaubmoh. "Ethnic Relations Among Thai, Thai Muslim, and Chinese in South Thailand." In Ethnicity and Interpersonal Interaction a Cross Culture Study, Edited by Wu, David Y.H., Singapore: Koon Wah Printing Pte Ltd., 1982: 63-84.

งานวิจัยเรื่องการปฏิสัมพันธ์ระหว่างศาสนิกที่ปรากฏในจังหวัดปัตตานี ยะลา และ นราธิวาส ของรัตติยา สาและ²⁶ เป็นงานที่แสดงภาพของความสัมพันธ์และการเข้าใจอันดีของคนในท้องถิ่นทั้งสองศาสนา โดยเน้นการศึกษาเกี่ยวกับกระบวนการปฏิสัมพันธ์ระหว่างผู้คนที่นับถือศาสนาอิสลามกับผู้คนที่นับถือศาสนาพุทธใน 3 จังหวัดดังกล่าวเป็นประการสำคัญ ในงานวิจัยมีการกำหนดพื้นที่หมู่บ้านเป็นตัวแทนแต่ละจังหวัด เป็นพื้นที่ชุมชนหมู่บ้าน 4 พื้นที่ โดยมีลักษณะพื้นฐานความเหมือนกันในฐานะที่ตั้งอยู่ในจังหวัดชายแดนภาคใต้ แต่ซ่อนเร้นลักษณะความแตกต่างในส่วนของบริษัทภายใน ในงานวิจัยนี้ได้นำเสนอข้อมูลสภาพการปฏิสัมพันธ์ระหว่าง 2 กลุ่มในแต่ละพื้นที่ โดยแบ่งสถานที่และโอกาสของการมีปฏิสัมพันธ์ตามพฤติกรรมจากกิจกรรมประจำวันและกิจกรรมในโอกาสต่างๆ ได้แก่ (1) กิจกรรมอันเนื่องด้วยหลักศาสนา (2) กิจกรรมอันเนื่องด้วยชนบประเพณี (3) กิจกรรมอันเนื่องด้วยระเบียบของบ้านเมือง และ (4) กิจกรรมอันเนื่องด้วยความเป็นสากลนิยม

ผลการศึกษางานวิจัยพบว่าพลังสำคัญที่เอื้อต่อการปฏิสัมพันธ์ระหว่างศาสนิกในจังหวัดปัตตานี ยะลาและนราธิวาส คือความเข้าใจและยอมรับในความแตกต่างของค่านิยม ความเชื่อและวัฒนธรรมซึ่งกันและกันโดยอาศัยผ่านความสัมพันธ์ระหว่างความเป็นเพื่อน เครือญาติ นายจ้าง-ลูกจ้าง เจ้านาย (ลูกพี่)-ลูกน้อง ครู-ศิษย์ และความเป็นผู้นำ-ผู้ตาม ด้วยเงื่อนไขของความจำเป็นทางด้านปัจจัยต่างๆ เพื่อการดำรงชีพ

ในวิทยานิพนธ์เรื่องการอนุรักษ์ชุมชนเมืองเก่าพุมเรียง จังหวัดสุราษฎร์ธานี ของจันจิรา เกื้อดวง²⁷ ได้กล่าวถึงความสำคัญของชุมชนเมืองเก่าพุมเรียงที่มีความหลากหลายทางด้านสังคม วัฒนธรรมประเพณี และวิถีชีวิตซึ่งได้รับอิทธิพลจากค่านิยมและความเชื่อทางศาสนา นอกจากนี้วัตถุประสงค์หลักของการวิจัยเพื่อศึกษาพัฒนาการของชุมชนเมืองเก่าพุมเรียง เอกลักษณะการตั้งถิ่นฐานและองค์ประกอบทางด้านกายภาพ เศรษฐกิจ สังคมและวิถีชีวิตของชุมชนแล้ว งานวิจัยชิ้นนี้ยังแสดงถึงความเชื่อมโยงในการดำเนินชีวิตของคนในชุมชนกับสภาพแวดล้อม ซึ่งแบ่งพื้นที่กลุ่มย่อยเป็น 5 บริเวณในกลุ่มใหญ่ 3 ชุมชน คือ ชุมชนชาวไทยพุทธ ได้แก่ บ้านเหนือ บ้านกลาง และบ้านล่าง ชุมชนชาวไทยมุสลิม ได้แก่ บ้านหัวเลน ชุมชนริมน้ำ ได้แก่ บ้านท่านายร้อย การตั้งชุมชนส่วนใหญ่มีการแยกกลุ่มกันชัดเจนระหว่างชาวไทยพุทธและชาวไทยมุสลิม ในขณะที่ชุมชนริมน้ำมีเอกลักษณ์ของชุมชนประมงมากกว่าเอกลักษณ์ทางวัฒนธรรมจึงมีชาวไทยพุทธและมุสลิมที่ประกอบอาชีพนี้

²⁶ รัตติยา สาและ, การปฏิสัมพันธ์ระหว่างศาสนิกที่ปรากฏในจังหวัดปัตตานี ยะลา และนราธิวาส. กรุงเทพมหานคร: สำนักงานกองทุนสนับสนุนการวิจัย, 2544.

²⁷ จันจิรา เกื้อดวง, "การอนุรักษ์ชุมชนเมืองเก่าพุมเรียง จังหวัดสุราษฎร์ธานี," (วิทยานิพนธ์ปริญญาโทมหาบัณฑิต สาขาวิชาการวางแผนชุมชน คณะสถาปัตยกรรมศาสตร์ จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, 2548).

ปะปนกัน ทั้ง 5 ชุมชนย่อยจะมีย่านหรือพื้นที่ที่เป็นศูนย์รวมของกิจกรรมในชุมชนคือศาสนสถาน อันได้แก่ วัดและมัสยิด และในส่วนหนึ่งของบทสรุปของการวิจัย ผู้วิจัยได้กล่าวว่าการที่ชุมชนเมืองเก่าพุ่มเรียงสามารถดำรงรักษาเอกลักษณ์ของท้องถิ่นไว้ได้เป็นอย่างดีตั้งแต่อดีตจนถึงปัจจุบันเกิดจากความสัมพันธ์ระหว่างชุมชนและวิถีชีวิตของชุมชนที่มีการอยู่ร่วมกันของสองวัฒนธรรมคือชาวไทยพุทธและไทยมุสลิม

วิทยานิพนธ์ของ พงศกร กัลยานุกุล²⁸ เรื่องพัฒนาการและรูปแบบการตั้งถิ่นฐานของชุมชนริมน้ำตลาดคลองสวน จังหวัดสมุทรปราการและฉะเชิงเทรา นอกจากการกล่าวถึงพัฒนาการการตั้งถิ่นฐาน บทบาทและความสำคัญของชุมชนแล้ว ในส่วนหนึ่งของงานวิจัยได้แสดงถึงความสัมพันธ์ของกลุ่มคนสามเชื้อสายที่อาศัยอยู่ในละแวกเดียวกัน ทั้งคนไทย คนไทยเชื้อสายจีน และคนไทยมุสลิม โดยแสดงภาพเป็นรูปแบบของกลุ่มชุมชนย่อยภายในพื้นที่ชุมชน ได้แก่ ชุมชนตลาดคลองสวน ชุมชนชาวตลาด ชุมชนสุเหร่าหน้าตลาด และชุมชนวัดคลองสวน พบว่าภายใน 4 ชุมชนย่อยดังกล่าวมีความสัมพันธ์ระหว่างคน กิจกรรม และการใช้พื้นที่ซึ่งจะแตกต่างกันไปตามการประกอบอาชีพหลัก นอกจากนี้ศาสนาก็มีผลทำให้เกิดการรวมกลุ่มเพื่อใช้พื้นที่แต่ละแห่ง เช่น วัด ศาลเจ้า และมัสยิด

บทความเรื่องก่อนกาลไม่มี "สมานฉันท์" เราอยู่ร่วมกันอย่างไร? ของแพรว ศิริศักดิ์ดำเกิง²⁹ กล่าวถึงการปฏิสัมพันธ์ของผู้คนต่างวัฒนธรรมในพื้นที่ทางสังคม 3 พื้นที่คือ โรงเรียน ตลาดและศาลเจ้าจีน โดยเฉพาะในพื้นที่จังหวัดชายแดนภาคใต้ ซึ่งกล่าวว่าโรงเรียนเป็นสถานที่สร้างมิตรภาพและความสัมพันธ์ซึ่งกันและกัน และยังเป็นที่เรียนรู้ความแตกต่างด้านวัฒนธรรมด้วยการใช้ชีวิตประจำวันร่วมกัน ส่วนตลาดเป็นพื้นที่การปะทะสังสรรค์ระหว่างกลุ่มชุมชนในมิติทางเศรษฐกิจ ส่วนศาลเจ้าจีนแม้ไม่ได้เป็นพื้นที่สาธารณะในการพบปะสังสรรค์ระหว่างชุมชนต่างวัฒนธรรม แต่มีการสร้างความสัมพันธ์ในเชิงอุปถัมภ์ระหว่างชาวไทยเชื้อสายจีนและชาวไทยมุสลิมบางกลุ่ม เช่น ในงานวันเทศกาลของศาลเจ้าแม่ลิ้มกอเหนี่ยว ที่มีการแจกจ่ายอาหารแห้ง ผู้ที่มาขอรับส่วนใหญ่เป็นทั้งชาวไทยและชาวไทยมุสลิม

บทสรุปของบทความอธิบายว่า การปฏิสัมพันธ์ระหว่างคนในท้องถิ่นที่อยู่ร่วมกันมาตั้งแต่ในอดีต ผ่านการเรียนรู้ซึ่งกันและกันมาเป็นระยะเวลายาวนานจนสามารถสร้างดุลยภาพในการอยู่ร่วมกันได้อย่างปกติสุขได้เพราะต่างได้เรียนรู้ความแตกต่างโดยธรรมชาติตั้งแต่วัยเด็ก ทำความ

²⁸ พงศกร กัลยานุกุล, "พัฒนาการและรูปแบบการตั้งถิ่นฐานของชุมชนริมน้ำตลาดคลองสวน จังหวัดสมุทรปราการและฉะเชิงเทรา," (วิทยานิพนธ์ปริญญาโทมหาบัณฑิต สาขาวิชาการวางแผนชุมชน คณะสถาปัตยกรรมศาสตร์ จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, 2548).

²⁹ แพรว ศิริศักดิ์ดำเกิง, "ก่อนกาลไม่มี "สมานฉันท์" เราอยู่ร่วมกันอย่างไร?, " ใน หนังสือวิชาการฉบับสมานฉันท์ เนื่องในงานเมาลิดกลางแห่งประเทศไทย 19-22 พฤศจิกายน 2548, (กรุงเทพมหานคร: ออฟ เซ็ท เพลส, 2548), หน้า 336-349.

เข้าใจและปรับตัวในความหลากหลายเพื่อผลประโยชน์ทางเศรษฐกิจและอยู่ร่วมกันอย่างสันติด้วยการเคารพในความแตกต่างซึ่งกันและกัน ไม่ลำเอียงความหลากหลายทางความเชื่อ รวมทั้งไม่หมิ่นเหยียดวัฒนธรรมของคนที่อยู่ร่วมกันมา

วิทยานิพนธ์เรื่องกระบวนการสร้างชุมชนมุสลิมในพหุสังคมอีสาน ของจิรศักดิ์ โส๊ะสัน³⁰ เป็นการศึกษาเชิงคุณภาพที่มีวัตถุประสงค์เพื่อศึกษากระบวนการการสร้างชุมชนของชาวไทยมุสลิมท่ามกลางความหลากหลายทางวัฒนธรรมและเพื่อศึกษาการปฏิสัมพันธ์ระหว่างชุมชนชาวไทยมุสลิมอีสานกับกลุ่มชุมชนวัฒนธรรมอื่นๆ ในภาคอีสาน โดยใช้พื้นที่ชุมชนมุสลิมมัสยิดต้นรุ้งอู้อิมาน ต.ระแงง อ.ศีขรภูมิ จ. สุรินทร์ เป็นพื้นที่วิจัยตัวแทนชุมชนมุสลิมในภาคอีสาน งานวิจัยแสดงการศึกษาวิจัยในส่วนของการปฏิสัมพันธ์ระหว่างชุมชนมุสลิมกับกลุ่มชุมชนวัฒนธรรมอื่นๆ อันได้แก่ กลุ่มชาวไทย กลุ่มชาวจีน กลุ่มชาวลาว กลุ่มชาวเขมร กลุ่มชาวกูย และกลุ่มชาวนวน ที่รวมตัวกันเป็นชุมชนเทศบาลตำบลระแงง ซึ่งแต่ละกลุ่มมีความเชื่อความศรัทธาที่หลากหลายแตกต่างกันออกไป ประกอบไปด้วยกลุ่มคนที่นับถือพุทธศาสนา นับถือบรรพบุรุษของชาวจีน ศาสนาคริสต์ เป็นต้น โดยมีศาสนสถานของแต่ละกลุ่มความเชื่อเป็นเครื่องหมายยืนยันถึงความหลากหลายในชุมชนเป็นอย่างดี พบว่าการปฏิสัมพันธ์ระหว่างชุมชนมุสลิมกับกลุ่มชุมชนวัฒนธรรมอื่นๆ สามารถแบ่งได้ 3 ด้าน กล่าวคือ (1) ด้านเศรษฐกิจ โดยมีการแลกเปลี่ยน การค้าขาย การลงทุน ระบบลูกจ้าง นายจ้างเป็นกลไกสำคัญ (2) ด้านการเมืองการปกครอง แสดงผ่านการแข่งขันการเลือกตั้งและการต่อรองทางการเมือง และ (3) ด้านสังคม ศาสนาและวัฒนธรรม มีกลไกที่สำคัญในการปฏิสัมพันธ์ระหว่างชุมชนมุสลิมกับชุมชนวัฒนธรรมอื่นๆ ได้แก่ การแต่งงานข้ามวัฒนธรรม การเข้าร่วมพิธีกรรมทางศาสนาและสังคม เช่น ร่วมงานศพ งานแต่งงาน เป็นต้น

อย่างไรก็ตาม ในงานวิจัยพบว่าชุมชนมุสลิมกับชุมชนต่างวัฒนธรรมอื่นๆ ยังมีเส้นแบ่งทางชุมชนอยู่บ้าง ซึ่งเส้นแบ่งนี้มักจะทำให้เกิดจากปัจจัยทางศาสนาเป็นตัวตั้ง แต่การรักษาความสัมพันธ์ระหว่างชุมชนมุสลิมและชุมชนวัฒนธรรมอื่นๆ ยังเกิดขึ้นได้โดยผ่านการเคารพและการยอมรับในความแตกต่างทางความเชื่อ การช่วยเหลืออุปถัมภ์ค้ำจุนต่อกัน การรู้จักคุ้นเคยกัน ความเป็นเครือญาติ การประนีประนอมและการอดกลั้นต่อความขัดแย้งที่เกิดขึ้นอันเนื่องมาจากผลกระทบทางการเมืองท้องถิ่น การใช้ภาษาไทยกลางและภาษาศีขรภูมิในการสื่อสาร ตลอดจนการเคารพในขอบเขตของการเข้าร่วมพิธีกรรมทางศาสนาและสังคม

³⁰ จิรศักดิ์ โส๊ะสัน, “กระบวนการสร้างชุมชนมุสลิมในพหุสังคมอีสาน,” (วิทยานิพนธ์ปริญญาโท สาขาวิชาสังคมวิทยาการพัฒนาศาสตร์และสังคมศาสตร์ มหาวิทยาลัยขอนแก่น, 2550.

นอกจากจะเห็นปฏิสัมพันธ์ด้านสังคม ศาสนาและวัฒนธรรมในชุมชนระหว่างกลุ่มวัฒนธรรม เวทีในการต่อรองทางการเมืองการปกครอง และด้านเศรษฐกิจ ระบบการตลาด ยังเป็นมิติที่นำมาสู่การปฏิสัมพันธ์ระหว่างชุมชนชาวมุสลิมและกลุ่มชุมชนวัฒนธรรมอื่นๆ ที่อาศัยร่วมกันในเขตเทศบาลตำบลระแงง อำเภอศีขรภูมิ จังหวัดสุรินทร์ด้วยเช่นกัน

2.4 สรุปการทบทวนวรรณกรรมและกรอบแนวคิดการศึกษา

จากการทบทวนแนวคิดทฤษฎี พบว่ามีแนวคิดที่เกี่ยวข้องกับวิถีการดำรงชีวิตในการอยู่ร่วมกันของชุมชนไทยพุทธและไทยมุสลิม ประกอบด้วยแนว 2 แนวคิดหลัก ได้แก่ แนวคิดเรื่องอิทธิพลทางวัฒนธรรมที่มีผลต่อการใช้พื้นที่ โดยเฉพาะอย่างยิ่งการนับถือศาสนาที่ส่งผลให้คนมีพฤติกรรมการใช้พื้นที่สาธารณะและความชื่นชอบภูมิทัศน์ทั้งคล้ายคลึงและแตกต่างกัน และแนวคิดเกี่ยวกับความสำคัญของศาสนาต่อการรวมตัวของประชากรและการตั้งถิ่นฐาน ซึ่งศาสนาเป็นผลทางวัฒนธรรมประการหนึ่งที่ทำให้ประชากรตั้งถิ่นฐานอยู่ร่วมกันเป็นชุมชนหรือละแวก โดยการรวมตัวของประชากรและการตั้งถิ่นฐานของชุมชนวัฒนธรรมจะมีศูนย์รวมความศรัทธาคือศาสนสถาน

จากการทบทวนเอกสารและงานวิจัย พบว่าความสัมพันธ์ระหว่างชาวพุทธและมุสลิมในบริบทของสังคมในแต่ละพื้นที่ที่มีการติดต่อสัมพันธ์ช่วยเหลือและพึ่งพิงอิงอาศัยกันทั้งในชีวิตประจำวัน รวมถึงในวาระโอกาสพิเศษต่างๆ เช่นในประเพณีและพิธีกรรมต่างๆ โดยเฉพาะอย่างยิ่งปฏิสัมพันธ์ในชีวิตประจำวัน ที่แม้ว่าชาวไทยพุทธและชาวไทยมุสลิมส่วนใหญ่จะอาศัยอยู่กันเป็นกลุ่มย่านค่อนข้างชัดเจน แต่คนทั้งสองกลุ่มนี้มีการปฏิสัมพันธ์กันในชีวิตประจำวันจากความเป็นเพื่อนและเพื่อนบ้าน ความสัมพันธ์ทั้งสองลักษณะทำให้คนทั้งสองกลุ่มเรียนรู้วัฒนธรรมของกันและกัน สร้างกระบวนการปรับตัวในการอยู่ร่วมกัน ตลอดจนพึ่งพาอาศัยกัน

ความเป็นเพื่อน เกิดจากการเรียนหนังสือร่วมโรงเรียนในละแวกชุมชนกันมา ความเป็นเพื่อนนี้เองนำไปสู่การชักชวนกันร่วมกิจกรรมต่างๆ ทั้งการจัดกิจกรรมในประเพณีต่างๆ และการพัฒนาชุมชน การร่วมกิจกรรมเพื่อทำให้เกิดความสัมพันธ์ส่วนรวมในเชิงบวก สถาบันทางสังคมที่น่าจะมีความสำคัญต่อความสัมพันธ์ต่อผู้คนต่างวัฒนธรรมคือ โรงเรียน ทำให้เยาวชนจากกลุ่มชุมชนวัฒนธรรมต่างๆ ได้รู้จักคุ้นเคยผูกพันเป็นเพื่อนเป็นระยะเวลาอันยาวนาน ทั้งยังเป็นพื้นที่ของการเรียนรู้ความแตกต่างและหลากหลายทางวัฒนธรรมด้วย นำไปสู่การปฏิบัติตัวต่อเพื่อนต่างวัฒนธรรมด้วยความเข้าใจในความแตกต่าง

สำหรับการเป็นเพื่อนบ้าน ในบางท้องที่ ตามชุมชนในเมืองชุมชนไทยพุทธและไทยมุสลิมจะมีความสัมพันธ์ใกล้ชิดกัน จะมีความเข้าใจในศาสนาและวัฒนธรรมที่แตกต่างกัน การอาศัยอยู่ร่วมกันในชุมชนหรือท้องถิ่นที่อยู่ห่างไกลเมืองทำให้คนในชุมชนต่างวัฒนธรรมในอดีตต้องพึ่งพากันในเรื่องยานพาหนะและ

การเดินทาง (เนื่องจากปัจจุบันชาวบ้านส่วนใหญ่มียานพาหนะแทบทุกครัวเรือน การพึ่งพิงดังกล่าวจึงลดน้อยลงไป) การช่วยเหลือกันในการก่อสร้างที่อยู่อาศัย ช่วยกันคุ้มครองหมู่บ้าน พัฒนาคลองส่งน้ำ ขอบแรงหรือเอาแรงกันในการทำมาหากิน ขณะที่ในเขตเมืองการช่วยเหลือเอาแรงกันไม่ปรากฏเห็นอีกแล้วในปัจจุบัน

ปฏิสัมพันธ์ในโอกาสพิเศษ พบว่าประเพณีบางอย่างของทั้งชาวไทยพุทธและชาวไทยมุสลิมมีส่วนช่วยในการสร้างสัมพันธ์อันดีระหว่างชุมชน ประเพณีดังกล่าวคือประเพณีสมรส ประเพณีการเข้าสู่หนัด ประเพณีวันแมลิด และประเพณีการบวชของชาวไทยพุทธ โดยในการจัดงานตามประเพณีคนทั้งสองกลุ่มจะนำอาหารมาช่วยงาน ทั้งยังช่วยทำอาหารเลี้ยงแขก หรือลงเงินช่วยงาน ตัวอย่างความสัมพันธ์ดังกล่าว ได้แก่ ความสัมพันธ์ระหว่างไทยพุทธกับไทยมุสลิมจังหวัดยะลา พบว่าในช่วงที่ชาวไทยมุสลิมถือศีลอด ชาวไทยพุทธที่สนิทกันจะนำขนม น้ำตาลทราย และผลไม้ต่างๆ ไปมอบให้เพื่อนชาวไทยมุสลิม ในการแต่งงานมีการเชิญชวนเพื่อนที่นับถือต่างศาสนาไปร่วมด้วยเสมอ ในพิธีสู่หนัด เพื่อนและเพื่อนบ้านชาวไทยพุทธจะไปร่วมงานกินเลี้ยงและร่วมทำบุญด้วย

งานการศึกษาส่วนใหญ่ นักวิชาการให้ความสนใจและมุ่งประเด็นศึกษาไปในเรื่องการเมืองการปกครอง เศรษฐกิจ และการศึกษาในมิติของวัฒนธรรม การศึกษาและทำความเข้าใจในเชิงกายภาพของพื้นที่จึงปรากฏไม่มากนักหากเทียบกับงานในด้านมิติด้านการเมืองการปกครอง เศรษฐกิจและวัฒนธรรม

นอกจากนี้งานในเชิงกายภาพของพื้นที่ที่มีจำนวนไม่มากนักก็ศึกษาไปที่เรื่องของประวัติศาสตร์การตั้งถิ่นฐาน คติความเชื่อต่อพื้นที่ศาสนสถานและที่อยู่อาศัยพื้นถิ่นของชุมชนวัฒนธรรมใดวัฒนธรรมหนึ่งเป็นส่วนใหญ่ โดยเฉพาะอย่างยิ่งกลุ่มชุมชนวัฒนธรรมที่ได้รับความสนใจสูงคือชุมชนชาวไทยมุสลิมที่ตั้งถิ่นฐานในจังหวัดชายแดนภาคใต้ของประเทศ อย่างไรก็ตามการศึกษาและการทำความเข้าใจด้านความสัมพันธ์ระหว่างชุมชนต่างวัฒนธรรมนั้นก็ยังคงปรากฏน้อยมาก

จากการทบทวนแนวคิดทฤษฎี ทำให้เห็นความหลากหลายของเนื้อหาที่สามารถนำมาประยุกต์ใช้กับการศึกษาในครั้งนี้ตามตารางที่ 2.1 และได้เสนอรอบแนวคิด ดังแผนภูมิ 2.1

จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย

ตารางที่ 2.1 การนำแนวคิดทฤษฎีมาประยุกต์ใช้กับการศึกษา

ประเด็นการศึกษา	นักวิจัย/นักวิชาการ	รายละเอียดที่นำมาประยุกต์ใช้กับการศึกษา
อิทธิพลทางวัฒนธรรม ที่มีผลต่อการใช้พื้นที่	Rappoport	- ความแตกต่างของสภาพแวดล้อมพบอย่างชัดเจนในกลุ่มของผู้ที่อพยพที่มาอยู่อาศัยในบริเวณเดียวกัน โดยแต่ละกลุ่มจะสร้างที่อยู่อาศัยที่แสดงออกถึงภูมิลำเนาของตน
	Bourassa	- ปัจจัย 3 ประการ ที่ทำให้คนชื่นชอบภูมิทัศน์ที่เหมือนหรือแตกต่างกัน ได้แก่ (1) <u>ปัจจัยทางชีวภาพ</u> ที่มีข้อจำกัดจากความต้องการพื้นฐานของร่างกายและจิตใจมนุษย์ ทำให้มนุษย์แสวงหาพื้นที่ที่ทำให้รู้สึกมั่นคงปลอดภัยเหมือนกัน แม้ว่าอาจจะมีข้อแตกต่างกันไปบ้างในกลุ่มผู้หญิงผู้ชาย หรือในกลุ่มวัยที่ต่างกัน (2) <u>ปัจจัยทางวัฒนธรรม</u> เป็นผลให้คนต่างวัฒนธรรมกันมีความชื่นชอบที่ไม่เหมือนกัน (3) <u>ปัจจัยของแต่ละบุคคล</u> เพิ่มความหลากหลายให้กับลักษณะภูมิทัศน์ที่ชื่นชอบ เพราะแต่ละคนล้วนมีลักษณะที่ตนชอบเป็นการส่วนตัว แม้ว่าคนคนนั้นจะเป็นคนในวัฒนธรรมเดียวกันที่อาศัยอยู่ในพื้นที่เดียวกันก็ตาม
	อาดิศร์ รัชมนณี	<u>มัสยิดเป็นศูนย์กลาง</u> หลักคำสอนของอิสลามให้ความสำคัญกับการประกอบพิธีทางศาสนาควบคู่ไปกับการดำเนินชีวิตประจำวันและดำเนินกิจกรรมที่หลากหลายโดยมีมัสยิดเป็นศูนย์กลาง พื้นที่มัสยิดจึงรองรับกิจกรรมต่างๆ ของชุมชนที่จะแปรเปลี่ยนไปในแต่ละช่วงเวลา โดยอาจมีหลายกิจกรรมเกิดขึ้นในเวลาเดียวกันและมีขอบเขตของพื้นที่ที่ไม่ตายตัว และเมื่อ

ประเด็นการศึกษา	นักวิจัย/นักวิชาการ	รายละเอียดที่นำมาประยุกต์ใช้กับการศึกษา
		<p>ถึงเวลาละหมาดผู้ที่อยู่ภายในรัศมีของพื้นที่ที่ได้ยินเสียงอะซานจะหยุดดำเนินกิจกรรมทุกอย่างและมาละหมาดร่วมกันที่มัสยิด ชุมชนจึงมีอาณาเขตที่เกิดจากการถือเอาพื้นที่ที่ได้ยินเสียงอะซานจากมัสยิดเป็นเกณฑ์</p>
<p>รูปแบบการใช้พื้นที่ของชาวไทยมุสลิม</p>	<p>อาดิศร์ รัชมนณี, ศนิ ลิ้มทองสกุล</p>	<p>- ลักษณะการใช้ที่ดินระดับชุมชนของชาวไทยมุสลิมประกอบด้วยพื้นที่อยู่อาศัย พื้นที่บริการชุมชน พื้นที่ศักดิ์สิทธิ์เพื่อประกอบพิธีทางศาสนาและพื้นที่การค้า ลักษณะการเกิดชุมชนมุสลิมจะเริ่มจากเรือนหนึ่งหลังแล้วจึงขยายเพิ่มเติมจนกลายเป็นกลุ่มบ้านเรือนและชุมชนตามลำดับ การจัดวางผังและการใช้พื้นที่ชุมชนชาวไทยมุสลิมของกลุ่มบ้านเรือนที่อยู่ใกล้กันมักจะเป็นเครือญาติกัน และทุกชุมชนจะมีมัสยิดหรือสุเหร่าเป็นศูนย์กลางโดยมีปอเนาะ กุโบร์ และตลาดตั้งอยู่ในบริเวณใกล้เคียงกัน รวมถึงการเชื่อมโยงพื้นที่แต่ละส่วนภายในชุมชนจะมีเส้นทางเดินขนาดเล็กเชื่อมต่อเป็นโครงข่ายลัดเลาะไปตลอดดะแวกบ้าน</p> <p>- รูปแบบการจัดวางผังบริเวณและการใช้ที่ดินโดยรอบอาคาร มาจากคติความเชื่อ ประเพณีการและการดำเนินชีวิตของชาวมุสลิมในประเทศไทยซึ่งเป็นการผสมผสานกันระหว่างการนับถือผีและอิทธิพลจากศาสนาฮินดูและศาสนาพุทธ โดยลดทอนสิ่งที่ไม่เกี่ยวข้องและไม่จำเป็นออก นอกจากนี้ชาวมุสลิมมีคัมภีร์ในการปลูกสร้างเรือนที่อธิบายถึงวิธีการเลือกสถานที่ที่เหมาะสม ทิศทางการวางตัวเรือน ตลอดจนพิธีกรรมต่างๆ ในการอยู่อาศัย ซึ่งสอดคล้องกับหลักของการอยู่อาศัยแบบเคารพต่อธรรมชาติ</p>

- พื้นที่เชิงสังคมของชุมชนมุสลิม ส่วนหนึ่งเกิดจากลักษณะของกิจกรรมต่างๆ ที่เกิดขึ้นในชีวิตประจำวัน ซึ่งนอกเหนือจากจะมีที่มาจากคำสอนของศาสนาแล้ว ยังได้รับอิทธิพลจากแหล่งต่างๆ ได้แก่ วัฒนธรรมท้องถิ่น วัฒนธรรมของชาวมุสลิมชนชาติต่างๆ ตลอดจนอารยธรรมสมัยใหม่ ในการศึกษาความหมายของพื้นที่ทางกายภาพในเชิงสังคม (social space) พบว่า มัสยิดหรือสุเหร่า ทำหน้าที่เป็นศูนย์กลางชุมชนตามหลักศาสนาอิสลาม ชาวมุสลิมจะต้องประกอบพิธีละหมาดที่มัสยิดทุกบ่ายวันศุกร์ มัสยิดจึงตั้งอยู่บริเวณที่เป็นจุดศูนย์กลางของชุมชน และล้อมรอบด้วยโรงเรียนสอนศาสนาและบ้านของอิหม่าม โต๊ะครู ผู้มีบทบาทเป็นผู้นำของชุมชน ดังนั้นบริเวณมัสยิดรวมถึงพื้นที่โดยรอบจึงถือว่าเป็นพื้นที่สำคัญซึ่งมีความหมายในการเป็นศูนย์รวมของชุมชน โดยมักตั้งอยู่ในตำแหน่งที่ทุกคนสามารถเข้าถึงได้ง่าย สังเกตง่าย สามารถใช้เป็นที่หมายตาของผู้ที่มาเยือนได้ และใช้เพื่อการรวมตัวประกอบกิจกรรม โดยเฉพาะพิธีกรรมทางศาสนาในวาระต่างๆ และในบริเวณนี้จะได้รับการดูแลรักษาให้สะอาดเป็นระเบียบอยู่เสมอ เนื่องจากถือว่าเป็นพื้นที่ศักดิ์สิทธิ์ในระดับสาธารณะของชุมชน

- โครงสร้างของพื้นที่เปิดโล่งภายในชุมชนมุสลิม มีลักษณะเป็นโครงข่ายแยกจากทางเดินหลักและลัดเลาะแทรกไปตามกลุ่มบ้านเรือน ทำให้สมาชิกชุมชนสามารถไปมาหาสู่ติดต่อกันได้สะดวก สะท้อนถึงความสัมพันธ์ที่ใกล้ชิดแบบเครือญาติของชาวมุสลิม

ประเด็นการศึกษา	นักวิจัย/นักวิชาการ	รายละเอียดที่นำมาประยุกต์ใช้กับการศึกษา
		<p>และการวางตัวของกลุ่มบ้านเรือนที่ไม่เป็นระบบในบางพื้นที่ ทำให้เกิดพื้นที่โล่งหรือลานที่รองรับกิจกรรมอเนกประสงค์ ตั้งแต่การจับกลุ่มพบปะของบุคคล การละเล่นของเด็กๆ งานเลี้ยงรื่นเริงต่างๆ เช่น งานขึ้นปีใหม่ งานแต่งงาน เป็นต้น นอกจากนี้ภายในชุมชนจะมีศาลาขนาดเล็กกระจายอยู่ทั่วไปสำหรับเป็นที่จับกลุ่มพบปะพูดคุยแลกเปลี่ยนข่าวสารของคนในชุมชน ซึ่งมักจะเป็นเพศชาย เนื่องจากศาสนาอิสลามเคร่งครัดต่อการปรากฏตัวของผู้หญิงในที่สาธารณะ จากอิทธิพลของวัฒนธรรมอิสลามที่การแบ่งเพศชาย-หญิงเป็นไปอย่างเคร่งครัดในการประกอบกิจกรรมต่างๆ สะท้อนออกมาในลักษณะการใช้พื้นที่ของชาวไทยมุสลิมตั้งแต่ระดับภายในตัวอาคารพักอาศัยจนถึงระดับพื้นที่สาธารณะภายในชุมชน</p>
	<p>พามิลา หารารักษ์ , กฤษณา ชมพูหอม</p>	<p>ตั้งแต่อดีตสังคมไทยโดยส่วนใหญ่เป็นสังคมพุทธ ซึ่งเป็นสังคมที่มีวิถีชีวิตแบบพึ่งพิงธรรมชาติเป็นหลัก โดยเฉพาะแม่น้ำและลำคลอง ตั้งแต่การดำรงชีวิตประจำวัน การเกษตรกรรม การประมง การพาณิชย์ชายของ ตลอดจนยังเป็นเส้นทางสัญจรที่สำคัญยิ่งต่อการคมนาคมขนส่งในขณะนั้น ชุมชนไทยพุทธส่วนใหญ่อาศัยเป็นบริเวณกว้าง สำหรับชุมชนไทยพุทธบริเวณกรุงเทพมหานคร ชุมชนและวัดพัฒนาพร้อมๆ กับสภาพการเปลี่ยนแปลงของกรุงเทพมหานคร เมื่อมีการสร้างถนนทำให้ความเจริญและการตั้งถิ่นฐานเริ่มเปลี่ยนจากอยู่ตามแนวแม่น้ำลำคลองที่ใช้เป็นเส้นทางเข้าถึงโดยเรือ ขยายตัวไปตามแนวถนนสายใหม่มีการสร้างอาคารพักอาศัยเป็นแบบสากลขึ้นแทนเรือนไทย</p>

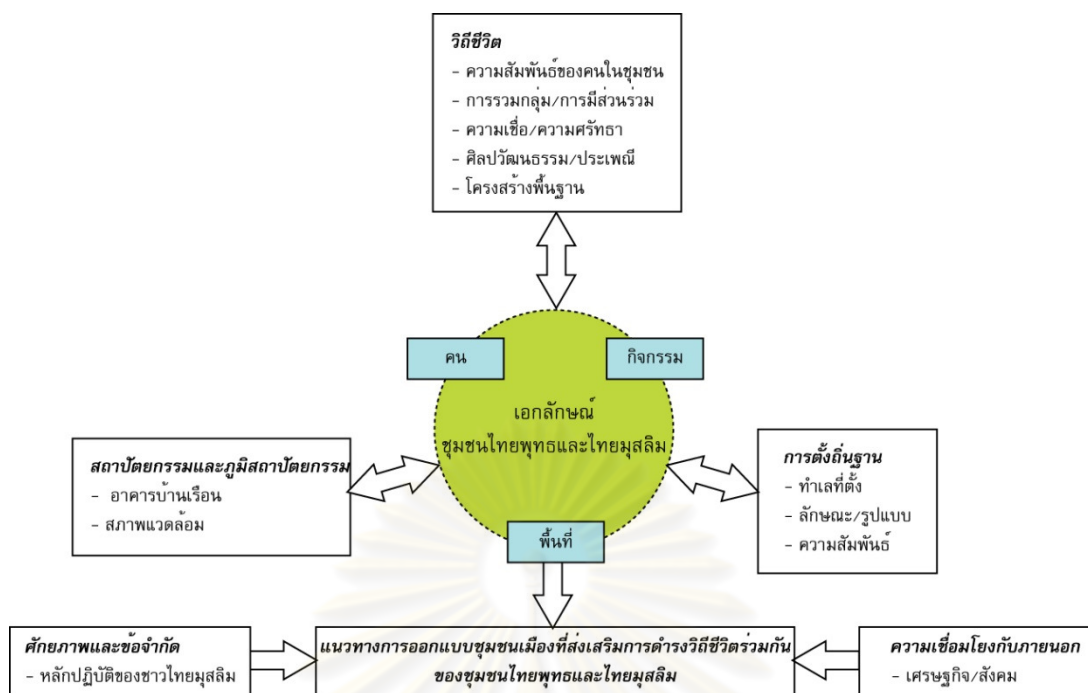
ประเด็นการศึกษา	นักวิจัย/นักวิชาการ	รายละเอียดที่นำมาประยุกต์ใช้กับการศึกษา
		ในอดีต ถึงแม้ว่าสภาพทางกายภาพจะเปลี่ยนไปจากเดิมแต่วิถีชีวิตชาวพุทธยังคงอยู่
การตั้งถิ่นฐานของชุมชนไทยพุทธ และความสัมพันธ์ของวัดกับการตั้งถิ่นฐาน	ศรีศักร วัลลิโภดม	คนในชุมชนมีความผูกพันกับวัด นอกเหนือจากกิจกรรมประเพณีทางศาสนาที่คนในชุมชนจะมีส่วนเข้าร่วมแล้ว ยังมีส่วนร่วมใช้พื้นที่วัดเพื่อกิจกรรมประเภทอื่นนอกเหนือจากกิจกรรมทางศาสนาอีก เช่น โรงเรียน การใช้ลานวัดเป็นพื้นที่จอดรถ หรือเป็นที่พักผ่อนหย่อนใจ เป็นต้น วัดบางแห่งได้มีการอนุญาตให้ผู้คนเข้ามาปลูกสร้างบ้านเรือนบนที่วัดได้โดยไม่ได้เก็บผลประโยชน์แต่อุปถัมภ์ซึ่งกันและกันโดยชาวบ้านจะบำรุงวัด ใสบาตรและทำบุญ และสาเหตุที่สำคัญยิ่งประการหนึ่งในการก่อสร้างและปฏิสังขรณ์วัด คือเป็นที่พึ่งทางใจ มีบทบาทด้านการศึกษา มีบทบาทด้านการสังคมสงเคราะห์ซึ่งเป็นศูนย์รวมศิลปวัฒนธรรม เป็นสถานที่พักผ่อนหย่อนใจ การให้บริการด้านฌาปนกิจ เป็นสถานที่ที่ชุมชนพบปะสังสรรค์
	อุทัย หิรัญโต	การตั้งถิ่นฐานของชุมชนมีอิทธิพลการกระจุกตัวเป็นหมู่บ้าน มีสัญลักษณ์ที่เห็นชัดเจนคือ มัสยิดหรือสุเหร่า เป็นสถานที่กลางที่ศักดิ์สิทธิ์และสำคัญต่อชีวิตประจำวันของมุสลิม เนื่องจากเป็นสถานที่ที่จะต้องไปประกอบศาสนกิจ เช่น การทำละหมาดร่วมกัน เฉพาะอย่างยิ่งวันศุกร์ เป็นศูนย์กลางของการศึกษา สังคมและการปฏิบัติตามหลักกฎหมายอิสลาม

ประเด็นการศึกษา	นักวิจัย/นักวิชาการ	รายละเอียดที่นำมาประยุกต์ใช้กับการศึกษา
<p>การตั้งถิ่นฐานของชุมชนไทยมุสลิม และความสัมพันธ์ของมัสยิดกับการตั้งถิ่นฐาน</p>	<p>สมาน ธีระวัฒน์</p>	<p>ชาวไทยมุสลิมในกรุงเทพมหานครโดยส่วนใหญ่จะเป็นชาวไทยมุสลิมเชื้อสายจากปัตตานี เป็นชุมชนขนาดเล็ก อายุไม่มากและทำเลที่ตั้งอยู่ทางตะวันออกของกรุงเทพมหานคร ในด้านรูปแบบการกระจายของชุมชนนั้น พบว่ามีการกระจายแบบสุ่ม (random distribution) และส่วนใหญ่ตั้งอยู่นอกรัศมี 10 กิโลเมตร จากศูนย์กลางของกรุงเทพมหานคร ทั้งนี้ชาวไทยมุสลิมในกรุงเทพมหานคร มักตั้งถิ่นฐานรวมตัวกันอาศัยในชุมชนเฉพาะของตนเองซึ่งประกอบด้วยกลุ่มคนที่มีวิถีชีวิตแบบเดียวกัน ทั้งในด้านเชื้อสาย ความเชื่อและองค์ประกอบด้านวัฒนธรรมอื่นๆ โดยมัสยิดเป็นศูนย์กลางของการประกอบพิธีกรรมทางศาสนา เป็นศูนย์รวมของจิตใจและสังคมของชาวไทยมุสลิมในชุมชนนั้นๆ</p>
	<p>Williams</p>	<p>ปัจจัย 5 ประการที่ทำให้มีการยึดเหนี่ยวและรักษาระเบียบแบบแผนในสังคมต่างวัฒนธรรมที่อยู่ร่วมกัน</p> <ol style="list-style-type: none"> (1) ความจำเป็นที่จะต้องพึ่งพาอาศัยระหว่างกัน เพื่อบรรลุถึงจุดหมายของบุคคล (2) ความรู้สึกว่าถูกบังคับจากภายนอก จะเป็นตัวลดศักยภาพของขอบเขตภายในสังคม ซึ่งได้แยกออกเป็นกลุ่มๆ และมีแนวโน้มจะสร้างเป็นน้ำหนึ่งใจเดียวกันขึ้นมาในช่วงเวลาฉุกเฉิน (3) การมีเอกลักษณ์ที่ซ้อนกันอยู่ และความเป็นสมาชิกภาพในหลายๆ กลุ่ม เป็นตัวช่วยผสมผสานในการทำหน้าที่ (4) ความเชื่อที่สอดคล้องกับจุดหมายหรือหลักการขั้นพื้นฐาน ซึ่งจะใช้เป็นวิธีการต่างๆ ไป สำหรับควบคุม

ประเด็นการศึกษา	นักวิจัย/นักวิชาการ	รายละเอียดที่นำมาประยุกต์ใช้กับการศึกษา
		<p>สมาชิกในสังคม</p> <p>(5) การมีความสนใจหรือผลประโยชน์ร่วมกัน เป็นพื้นฐานของความเป็นน้ำหนึ่งใจเดียวกันของการทำหน้าที่ในสังคมที่ซับซ้อนในปัจจุบัน</p>
<p>ปัจจัยที่ก่อให้เกิดการอยู่ร่วมกันของชุมชนต่างวัฒนธรรม</p>	<p>ฉวีวรรณ วรรณประเสริฐ และคนอื่นๆ</p>	<p>กลุ่มคนต่างศาสนาที่อยู่ร่วมกันจะมีส่วนร่วมในประเพณีและพิธีกรรมทางสังคม ส่วนประเพณีและพิธีกรรมทางศาสนานั้นจะแยกปฏิบัติกัน โดยการเข้าร่วมในพิธีกรรมทั้งทางสังคมนี้มีปัจจัยกระตุ้นคือความเป็นเพื่อน ทั้งความเป็นเพื่อนของผู้นำชุมชนและความเป็นเพื่อนของคนในชุมชน ความรู้สึกถึงความจำเป็นที่ต้องพึ่งพาอาศัยกัน รวมถึงการไม่มีอุปสรรคทางด้านภาษาและการใช้บริการสาธารณประโยชน์ต่างๆ ร่วมกัน</p>
<p>งานวิจัยเกี่ยวกับวิถีการดำรงชีวิตในอยู่ร่วมกันของชุมชนพุทธและมุสลิมในบริบทสังคมไทย</p>	<p>รัตติยา สาและ</p>	<p>เหตุที่เอื้อต่อการปฏิสัมพันธ์ระหว่างคนต่างศาสนาที่อยู่ร่วมกันในสังคมเดียวกัน คือความเข้าใจและยอมรับในความแตกต่างของค่านิยม ความเชื่อและวัฒนธรรมซึ่งกันและกันโดยอาศัยผ่านความสัมพันธ์ระหว่างความเป็นเพื่อน เครือญาติ นายจ้าง-ลูกจ้าง เจ้านาย-ลูกน้อง ครู-ศิษย์ และความเป็นผู้นำ-ผู้ตาม ด้วยเงื่อนไขของความจำเป็นทางด้านปัจจัยต่างๆ เพื่อการดำรงชีพ</p>
	<p>แพรว ศิริศักดิ์ดำเกิง</p>	<p>การปฏิสัมพันธ์ระหว่างคนในท้องถิ่นที่อยู่ร่วมกันมาตั้งแต่ในอดีต ผ่านการเรียนรู้ซึ่งกันและกันมาเป็นระยะเวลายาวนานจนสามารถสร้างดุลยภาพในการอยู่ร่วมกันได้อย่างปกติสุขได้เพราะต่างได้เรียนรู้ความแตกต่างโดยธรรมชาติตั้งแต่วัยเด็ก ทำความเข้าใจ</p>

ประเด็นการศึกษา	นักวิจัย/นักวิชาการ	รายละเอียดที่นำมาประยุกต์ใช้กับการศึกษา
		<p>และปรับตัวในความหลากหลายเพื่อผลประโยชน์ทางเศรษฐกิจและอยู่ร่วมกันอย่างสันติด้วยการเคารพในความแตกต่างซึ่งกันและกัน ไม่ล้ำเส้นความหลากหลายทางความเชื่อ</p>
	<p>จรัสศักดิ์ โส๊ะสัน</p>	<p>การปฏิสัมพันธ์ระหว่างชุมชนต่างศาสนาและวัฒนธรรม สามารถแบ่งได้ 3 ด้าน ได้แก่</p> <ol style="list-style-type: none"> (1) ด้านเศรษฐกิจ โดยมีการแลกเปลี่ยน การค้าขาย การลงทุน ระบบลูกจ้าง-นายจ้างเป็นกลไกสำคัญ (2) ด้านการเมืองการปกครอง แสดงผ่านการแข่งขัน การเลือกตั้งและการต่อรองทางการเมือง (3) ด้านสังคม ศาสนาและวัฒนธรรม มีกลไกที่สำคัญในการปฏิสัมพันธ์ระหว่างชุมชน ได้แก่ การแต่งงานข้ามวัฒนธรรม การเข้าร่วมพิธีกรรมทางศาสนาและสังคม เช่น ร่วมงานศพ งานแต่งงาน เป็นต้น

ศูนย์วิทยทรัพยากร
จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย

แผนภูมิ 2.1 กรอบแนวคิดในการวิจัย

ที่มา ผู้วิจัย

แนวทางการศึกษาที่ใช้ในงานวิจัยนี้ มุ่งเน้นการวิเคราะห์องค์ประกอบทางกายภาพของชุมชน ได้แก่ อาคาร พื้นที่ว่างสาธารณะ และสภาพแวดล้อมทางกายภาพ สำหรับการวิจัยเรื่องวิถีการดำรงชีวิตในการอยู่ร่วมกันของชุมชนไทยพุทธและไทยมุสลิมจะพิจารณาเกี่ยวกับสภาพแวดล้อมของชุมชนต่างวัฒนธรรมคือ ชุมชนไทยพุทธและไทยมุสลิมบริเวณกรุงเทพมหานคร ที่ตั้งอยู่ร่วมกัน ส่งผลให้เกิดรูปแบบการใช้พื้นที่และรูปแบบกิจกรรมต่างๆ รวมถึงการอธิบายสภาพความแตกต่างของวิถีชีวิตและการประสานการอยู่ร่วมกันของชุมชนต่างวัฒนธรรมดังกล่าว

การศึกษาตั้งถิ่นฐานของชุมชน จำเป็นต้องศึกษาถึงลักษณะทั่วไปของชุมชน คือ สภาพที่ตั้ง โดยอาศัยแนวคิดการตั้งถิ่นฐาน ลักษณะทางสังคม ความเชื่อทางศาสนา วัฒนธรรม และเศรษฐกิจ ซึ่งมีอิทธิพลต่อวิวัฒนาการและรูปแบบการตั้งถิ่นฐานของชุมชนอย่างต่อเนื่องและการศึกษาความสัมพันธ์ระหว่างการทำกิจกรรม การใช้พื้นที่ และวิถีชีวิตของชุมชน เป็นสิ่งที่เกี่ยวข้องซึ่งกันและกันอย่างเป็นระบบ สิ่งเหล่านั้นสะท้อนให้เห็นเอกลักษณ์ของชุมชน ซึ่งเป็นสิ่งสำคัญที่สามารถนำมาทำความเข้าใจชุมชน และใช้เป็นแนวทางในการพัฒนาพื้นที่ที่สอดคล้องกับวิถีการดำรงชีวิตในการอยู่ร่วมกัน